МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ОСОБЛИВОСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ МОВЛЕННЄВОГО САМОВИРАЖЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0123-з
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
М. О. Білоровська

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент _____ А. Ф. Курінна

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент _____ С. В. Сиваш

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійна програма Дошкільна освіта

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
«____» _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ (СТУДЕНТОВІ)

Білоровській Марині Олександрівні

1. Тема роботи: «Особливості оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дітей старшого дошкільного віку»
керівник роботи Курінна Алла Феліксівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.
затверджені наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 р. № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи: 28.01.2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: аналіз та узагальнення психолого-педагогічної, соціальної й філософської літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): з'ясувати сутність поняття «готовність до навчання», «мотиваційна готовність», «гра»; розкрити завдання розвитку самовираження дітей старшого дошкільного віку; визначити зміст форми та методи розвитку мовленнєвого самовираження дошкільників; визначити рівні сформованості мовленнєвого самовираження дітей ; дослідити рівень сформованості мовленнєвого самовираження дошкільників; розробити методичні рекомендації щодо мовленнєвого розвитку дошкільників.

5. Перелік графічного матеріалу: 6 таблиць, 11 рисунків з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Курінна А. Ф.	01.11.2023 р.	29.11.2023 р.
Розділ 1	Курінна А. Ф.	06.12.2023 р.	22.04.2023 р.
Розділ 2	Курінна А. Ф.	16.06.2024 р.	12.09.2024 р.
Висновки	Курінна А. Ф.	19.09.2024 р.	29.09.2024 р.
Додатки	Курінна А. Ф.	10.10.2024 р.	28.10.2024 р.

7. Дата видачі завдання: 23.09.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень	виконано
2	Аналіз наукових джерел	листопад	виконано
3	Написання вступу	грудень-березень	виконано
4	Написання першого розділу	квітень-вересень	виконано
5	Написання другого розділу	вересень	виконано
6	Написання висновків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ М. О. Білоровська
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ А. Ф. Курінна
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль

Нормоконтролер _____ Н. В. Вахняк
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 51 с., 6 таблиць, 11 рисунків, 55 джерел.

Мета дослідження: виявлення та обґрунтування значення розвитку мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку, а також визначення та обґрунтування оптимальних педагогічних умов, форм методів та засобів для формування зв'язного мовлення у дошкільників.

Об'єкт дослідження: процес оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.

Предмет дослідження: форми, методи, прийоми засоби мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку та методичні підходи до оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників в освітньому процесі ЗДО.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз наукової літератури, систематизація та узагальнення отриманої інформації, моделювання.

Емпіричні: бесіди з дітьми, спостереження за дітьми, формувальний експеримент, тестування, аналіз дитячих робіт, вивчення педагогічного досвіду.

Теоретичне значення: обґрунтовати значення ігрової діяльності у формуванні мотиваційної готовності дитини до навчання у школі, педагогічні умови підготовки дитини до навчання, що забезпечують правильно підібрані форми та методи роботи у формуванні мотиваційної готовності до навчання у школі, визначення етапів готовності дошкільників до навчання у школі, принципи означеної підготовки, риси підготовленої дитини до навчання.

Практичне значення: впровадження педагогічних умов та методики розвитку мовленнєвого самовираження педагогами дошкільних навчальних закладів, батьками та студентами педагогічних спеціальностей для підвищення ефективності мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

МОВА, МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК, МОВЛЕННЄВЕ САМОВИРАЖЕННЯ, ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ, ГРА, ДОШКІЛЬНИКИ

SUMMARY

Bilorovska M. O. Features of optimizing the process of speech expression of older preschool children

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, conclusions, a list of used literature (55 items) and 2 appendix on 10 pages.

The work examines the problem of features of optimizing the process of speech expression of older preschool children.

The purpose of the research: identifying and substantiating the importance of developing speech self-expression in preschool children, as well as determining and substantiating optimal pedagogical conditions, forms of methods and means for the formation of coherent speech in preschoolers.

The research tasks:

1. To analyze the features of speech self-expression of preschool children.

2. To determine the role of self-expression in the formation of speech skills of preschoolers.

3. To determine and justify the pedagogical conditions for optimizing speech self-expression of preschoolers.

4. Develop and test methodological approaches to optimizing the speech expression of preschoolers.

5. Conduct research to determine the level of development of speech expression of preschool children.

The part 1. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of the concepts of “speech development” and “speech self-expression” has been clarified. The features of the speech self-expression of boys and girls of preschool age have been determined. The stages of the formation of children's speech self-expression are outlined, as well as speech constructs that express different feelings of preschoolers. It is determined what they express about, to whom and what life situations these words serve.

Specifics of motivational readiness for schooling, methods of leading children's games are determined.

The part 2. A model for optimizing speech expression has been developed and characterized, and the forms of work and methods used to successfully implement the specified process have been determined. The levels of speech expression formation of boys and girls (high, medium, low) and their indicators have been determined.

Using the games, exercises, techniques, and planned conversations we conducted with children, we identified the insufficient level of speech expression in older preschoolers.

The study presents a program for optimizing the process of speech expression in children.

Keywords: language, speech development, speech self-expression, preschool education institution, game, preschool children.

ЗМІСТ

Вступ…….. 8
Розділ 1. Теоретичні аспекти проблеми оптимізації мовленнєвог самовираження дітей дошкільного віку..... 11
1.1. Поняття мовленнєвого розвитку та мовленнєвого самовираженн дошкільників.....……..... 11
1.2. Зміст формування мотиваційної готовності дитини до навчання у школі ігровій діяльності ……..……..... 16
1.3. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираженн дошкільників……..... 23
Розділ 2. Дослідження сформованості мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку……... 40
2.1. Діагностика розвитку мовленнєвого самовираження дошкільників……..... 40
2.2. Методика оптимізації мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку.……..……..……..……..... 47
2.3. Аналіз результатів дослідження..... 51
Висновки……..…… 56
Список використаних джерел……..……..… 59
Додатки…….. 65

ВСТУП

Актуальність теми полягає у тому, що мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку є визначальним етапом їхнього загального психічного, інтелектуального та соціального становлення. Саме в цей період відбувається активне засвоєння мовних конструкцій, формування словникового запасу, оволодіння граматичними нормами та розвиток зв'язного мовлення. Від рівня мовленнєвого розвитку дошкільника залежить його подальша успішність у навчанні, соціальна адаптація та здатність ефективно спілкуватися з однолітками й дорослими.

У сучасному світі спостерігається тенденція до зменшення інтересу дітей до читання та усної народної творчості, що може негативно вплинути на їхній мовленнєвий розвиток. У зв'язку з цим особливого значення набуває пошук ефективних методів та засобів, які б сприяли збагаченню мовлення дітей, розвитку їхньої комунікативної компетентності та пізнавальної активності.

Одним із найефективніших засобів мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку є казка – особлива форма усної народної творчості, яка в даній ситуації виступає потужним інструментом навчання та виховання. Казка виконує не лише розважальну функцію, а і є засобом пізнавального, морального та мовленнєвого розвитку. Завдяки казкам дитина розширює свій словниковий запас, знайомиться з граматично правильними мовними конструкціями, вчиться висловлювати свою думку послідовно й логічно.

Створений сюжет, насичений діалогами, описами та яскравими художніми засобами, стимулює мовленнєву активність дитини, формує її комунікативні навички, розвиває пам'ять та уяву. Казкові образи допомагають дітям краще зрозуміти навколишній світ, сприяють розвитку емпатії, емоційного інтелекту, а також формують моральні цінності.

Сучасна педагогіка знаходиться в постійному пошуку ефективних методів навчання, які б гармонійно поєднували розвиток мовлення з творчими та

когнітивними можливостями дитини. У зв'язку з цим особливого значення набуває використання різних засобів мовленнєвого розвитку дітей, оскільки необхідно збагачувати мовлення дітей, а й активізувати їхню мовленнєву діяльність, сприяєти розвитку зв'язного мовлення, навчати дітей будувати діалоги та монолог, правильно використовувати граматичні конструкції.

Мета дослідження полягає у виявленні та обґрунтуванні значення розвитку мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку, а також визначенні та обґрунтуванні оптимальних педагогічних умов, форм методів та засобів для формування зв'язного мовлення у дошкільників.

Об'єкт дослідження: процес оптимізації мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: форми, методи, прийоми засоби мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку та методичні підходи до оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників в освітньому процесі ЗДО.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати особливості мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку.

2. Визначити роль самовираження у формуванні мовленнєвих навичок дошкільників.

3. Визначити та обґрунтувати педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.

4. Розробити та апробувати методичні підходи до оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.

5. Провести дослідження щодо визначення рівня розвитку мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку.

Для досягнення поставленої мети та завдань дослідження були використані наступні методи:

Теоретичні: аналіз наукової літератури, систематизація та узагальнення отриманої інформації, моделювання.

Емпіричні: бесіди з дітьми, спостереження за дітьми, формувальний

експеримент, тестування, аналіз дитячих робіт, вивчення педагогічного досвіду.

Детальний опис кожного методу та інструментарію буде представлено у відповідних розділах дослідження.

Наукова проблема, на вирішення якої спрямоване дослідження, полягає у виявленні та обґрунтуванні педагогічних умов ефективного процесу оптимізації мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку в умовах сучасного освітнього середовища.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці та апробації методичного комплексу, спрямованого на активізацію мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку, з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та потреб.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані педагогами дошкільних навчальних закладів, батьками та студентами педагогічних спеціальностей для підвищення ефективності мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО САМОВИРАЖЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Поняття мовленнєвого розвитку та мовленнєвого самовираження дошкільників

У процесі індивідуального розвитку дитина дошкільник з усіх видів діяльності в першу чергу оволодіває мовленням. У дошкіллі мовлення являє собою універсальну умову формування та розвитку особистості дитини. Одним із центральних завдань в аспекті мовленнєвого розвитку дитини є формування зв'язності мовлення, що передбачає засвоєння дитиною правильної звуковимови, широкий словниковий запас та граматична правильність мовлення. Зв'язне мовлення забезпечує можливість брати участь у комунікації з дорослими та іншими дітьми, а також здобувати необхідну дитині інформацію, отримувати знання про навколишній світ, адекватно висловлювати власні наміри, побажання, уміти підтримувати розмову, налагоджувати контакт тощо.

У період дошкільного дитинства ускладняються види дитячої діяльності, виникає активна потреба в комунікації, в соціалізації, а як наслідок – у комунікації з оточенням (однолітками, старшими за віком дітьми, дорослими тощо). Коло такого спілкування постійно розширюється, дитина активно комунікує з сім'єю, вихователями, іншими дітьми з колективу групи. Основним засобом такої комунікації є мовлення та мовленнєва діяльність дитини дошкільника. До завершення дошкільного дитинства особистість має в повній мірі оволодіти усіма засобами спілкування (як вербальними, так і невербальними), засвоїти основи засобів комунікативної виразності (темп мовлення, сила голосу, правильне мовленнєве дихання, різні види пауз, правильне інтонування та ін.).

Мовленнєвий розвиток дітей здійснюється за декількома напрямками:

активно формується правильна звуковимова, розширюється, збагачується та уточнюється словниковий запас, формується граматична правильність мовлення, його зв'язність, здійснюється художньо-мовленнєвий розвиток, відбувається елементарне усвідомлення явищ мови і мовлення, мовлення стає знаряддям мислення, активно перебудовуються всі психічні процеси (пам'ять, увага, мислення, уява).

У сучасній лінгводидактиці використовують термін мова і мовлення. Для подальшого нашого дослідження вважаємо необхідним розкрити означені поняття.

У лінгвістиці мова розглядається як «система фонетичних, лексичних, граматичних засобів, яка є знаряддям вираження думок, почуттів і служить найважливішим засобом спілкування людей» [9].

Мова – це сукупність мовних знаків (морфеми, слова, словосполучення, речення),система категорій (граматичного роду, числа, відмінка та ін.),система граматичних форм і норм [11].

Мовний знак – це елемент дійсності, який опосередковує теоретичну діяльність і має суспільно – соціальну природу[13].

У ході навчання діти повинні засвоїти систему мовних знаків, їй притаманних. Засвоїти мовний знак – це означає запам'ятати його звучання, навчитися вимовляти у відповідності з літературними нормами, співставляти з реальним предметом. Проте, мовні знаки «оживають» лише тоді, коли вони використовуються дитиною в мовленні.

На думку Н. Гавриш мовлення – це процес використання конкретної мови конкретною людиною за характерними для даної мови законами, правилами. Мовлення – процес індивідуальний, оскільки мовець самостійно будує різні типи синтаксичних конструкцій, добирає та вивіряє мовні знаки, комбінує їх по-різному в рамках одного речення [15]. Отже, мовлення – це практичне користування мовою з наперед визначеною метою.

Для процесу мовлення є характерним темп, тривалість, тембр, певна ступінь гучності, артикуляційна чіткість, акцент, виразність тощо. У процесі

мовлення відбиваються його індивідуальні особливості: психологічний стан мовця, ставлення до співрозмовника, щирість, стиль спілкування (офіційний, лагідний, зневажливий і та ін.),вияв комунікативної мети чи завдань і та ін.

Мовлення поділяють на усне і писемне, зовнішнє і внутрішнє, рецептивне і продуктивне.

Усне мовлення – це первинна форма існування і реалізації мови, яка виражається за допомогою звуків, складів, слів, речень, тобто процес говоріння.

Писемне мовлення – це похідна, вторинна форма, що зафіксована графічно на папері, вона розрахована на візуальне, зорове сприйняття.

Зовнішнє мовлення – це усне і писемне мовлення, яке доступне сприйманню інших людей.

Внутрішнє мовлення – це структурно згорнуте неозвучене говоріння, мовлення про себе, внутрішньомовленнєве оформлення думки.

Рецептивне мовлення – це сприймання мовлення на слух (слухання) і письмового тексту в процесі читання (читання). Продуктивне мовлення об’єднує процеси говоріння і письма [24].

Проблема мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку у науковій літературі розглядається в контексті нейрофізіологічних механізмів організації мовленнєвих функцій у хлопчиків та дівчаток (В. Єрємєєва, Т. Лоскутова, А. Ольшаннікова, Є. Фатьянова, Т. Хризман); інтелектуальнопсихологічних відмінностей дітей різної статі (В. Васютинський, Ю. Приходько, Т. Титаренко, Н. Чепелєва); комунікативно-мовленнєвого розвитку (Л. Айдарова, І. Луценко, Т. Пірожeнко); розвитку мовленнєвотворчої діяльності (Н. Гавриш, О. Ушакова, Е. Короткова); статевої диференціації та міжособистісних взаємин в ранньому онтогенезі (В. Абраменкова, С. Ахунджанова, Т. Говорун, Я. Коломинський, О. Кононко, М. Лісіна, Є. Суботський, Т. Титаренко); методики мовленнєвого розвитку дітей (А. Богуш, Л. Виготський, Л. Калмикова, Н. Орланова, Т. Пірожeнко, О. Хорошковська, А. Шахнарович); становлення та розвитку мовленнєвої особистості (А. Гончаренко).

Вивчення наукових джерел дало змогу уточнити зміст і структуру поняття

«мовленнєве самовираження», яке визначається як вміння дошкільників за допомогою мовленнєвих засобів і форм заявити про себе; виразити свої думки, наміри, бажання, ставлення; оцінити ставлення до себе та інших; проявити індивідуальність, творчу активність та інтонаційну виразність. Основними структурними компонентами мовленнєвого самовираження дошкільників є когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий. Під «мовленнєвим конструктом» розуміються мовні засоби (слова, словосполучення, речення) за допомогою яких дитина самовиражається. Словник дошкільника є наочним відображенням вербалізованих конструктів [26].

Ази, А. Арсеньєва, Р. Бернса, І. Беха, В. Бойка, М. Горлача, П. Гурєвича, І. Кона, О. Кононко, І. Надольного, А. Ребера, Л. Середюк, Д. Фельдштейна та ін. подано порівняльний аналіз тлумачення понять «самовираження», «особистісне самовираження», показано існування тісного взаємозв'язку між самовираженням і домаганнями визнання, самостведженням, самовизначенням, самореалізацією, самоактуалізацією, самопрезентацією особистості. Аналіз наукових досліджень засвідчив наявність різних підходів до визначення змісту поняття «самовираження». К. Абульханова-Славська під самовираженням розуміє спосіб, яким людина реалізує себе як особистість у діяльності, спілкуванні, вирішенні життєвих проблем.

На думку П. Гурєвича, самовираження фіксує зростаюче прагнення особистості до творчого саморозкриття [17].

А. Ребер, І. Надольний термін «самовираження» кваліфікують як відображення зовні внутрішніх почуттів (потреб, інтересів, мотивів, намірів тощо) людини. За даними фахівців, потреба у самовираженні реалізується прагненням особистості продемонструвати іншим свою індивідуальність і бажаннями відстояти і захистити свою сутність, обраний стиль життя, систему ставлень до дійсності (В. Бойко) [22].

Теоретичні положення К. Абульханової-Славської, І. Беха, Л. Божович, І. Кона, В. М'ясищева, С. Рубінштейна, В. Століна, С. Тищенко, І. Чеснокової щодо категорій «ставлення», «ставлення особистості до себе», «емоційно-

ціннісне ставлення» дали змогу обгрунтувати та позначити різновиди форм активного ставлення особистості до різних сторін життя в процесі розкриття свого внутрішнього світу. Проаналізовано поняття «впевненість у собі», «довіра до себе», «прийняття себе», виділені вітчизняними (І. Антоненко, Т. Скрипкін, В. Столін, О. Євстифєєв та ін.) і зарубіжними науковцями (К. Роджерс, В. Ромека та ін.). Визначено, що вони є вагомими аспектами самовираження, в процесі яких реалізуються потреби особистості у розкритті свого потенціалу, природних можливостей, прояві своєрідності, розкритті сутності свого «Я» для інших та самого себе.

Узагальнення ідей провідних психологів, педагогів, лінгвістів (Л. Виготський, О. Леонтьев, В. Сухомлинський, І. Зимня, М. Бахтін, М. Львов та ін.) щодо суспільної природи мови як засобу спілкування, єдності мови й мислення, свідомості й діяльності, слугували науковим підґрунтям для виділення мовлення як особистісного феномену й обґрунтування поняття «мовленнєве самовираження».

Під мовленнєвим самовираженням ми розуміємо вміння дошкільників за допомогою мовленнєвих засобів та форм заявити про себе; виразити свої думки, почуття, бажання, ставлення; оцінити ставлення до себе та інших; проявити індивідуальність, творчу активність, інтонаційну виразність [25].

Встановлено, що емоційна спрямованість мовлення сприяє тому, що дошкільник не просто розуміє і уявляє собі певні явища та події, але й переживає їх, переводить на мову почуттів, прагне втілити цю емоційну й образну побудову в зовнішню словесну форму, реалізувати її (Л. Виготський, Р. Пік, Д. Еглі). Дослідження особливостей розвитку емоцій і почуттів засвідчують здатність старших дошкільників до співпереживання, співчуття, розуміння емоційного стану іншого (В. Котирло, О. Кульчицька, Я. Неверович, А. Проколієнко). У дослідженнях уточнено, що у старшому дошкільному віці з’являється рефлексія, що уможливлює усвідомлення дошкільником впливу своїх слів на почуття іншої людини, передбачення її 7 реакцій. Рефлексивні риси є проявом ціннісного ставлення дитини до самої себе, за своїм змістом виступають внутрішніми

індивідуально-вибірковими ставленнями, які набули об’єктивного значення й суб'єктивного смислу.

Результати аналізу психолого-педагогічної та лінгвістичної літератури з даної проблеми засвідчили, що проблемі мовлення на етапі дошкільного дитинства присвячено чимало наукових досліджень, однак і досі не склалася струнка система опанування і застосування дошкільнятами рідної мови як засобу самовираження в комунікативній діяльності. Фактично відсутні роботи, в яких теоретично й емпірично обгрунтовано феномен «мовленнєве самовираження дошкільників», не розроблено типології мовленнєвого самовираження в дошкільному віці, яка б допомогла педагогові реалізувати системний підхід до виховання особистості, створити умови, сприятливі для становлення мовленнєвої особистості у дошкільному навчальному закладі [35; 37].

Отже, мовленнєвий розвиток є ключовим чинником формування особистості дитини дошкільного віку. Оволодіння мовленням не тільки розширює комунікативні можливості дитини, а й сприяє її когнітивному, емоційному та соціальному розвитку. Важливо створювати умови для активного мовленнєвого спілкування, збагачення словникового запасу, формування правильної звуковимови та граматичної будови мовлення. Сприяти гармонійному розвитку дитини, її успішній адаптації до подальшого навчання та соціальної взаємодії.

1. 2. Зміст формування мотиваційної готовності дитини до навчання у школі в ігровій діяльності

Науковці зазначають, що позитивна мотивація мовлення підвищує результативність навчання. Окремі аспекти впливу позитивної мотивації на мовленнєву діяльність дошкільників розглядалися в педагогічних дослідженнях А. Богуш, Н. Гавриш, А. Зрожевської, Н. Орланової та ін. Складність організації роботи з розвитку мовлення дошкільників полягає в тому, що вихователі на

мовленнєвих заняттях спрямовують свої зусилля на вдосконалення природної мовленнєвої діяльності дітей. Проте ситуація заняття знімає природну комунікацію мовлення. І є тільки один засіб звільнитися від цього недоліку: треба, щоб у дітей виникла потреба в комунікації. Результати спостережень науковців тва педагогів закладів дошкільної освіти доводять, що більшість вихователів не хвилюється про те, щоб у дітей виникла потребу в спілкуванні, бажання про щось розповісти, щось описати. Дитина переказує художні твори, складає описи, розповіді, казки не тому, що в неї є власна потреба, власний мотив, а тільки тому, що таке завдання ставить педагог.

Завдання ж полягає в тому, щоб викликати в дітей внутрішню потребу в мовленнєвому спілкуванні. Тому важливим завданням педагога є створення позитивної мотивації на кожному етапі навчання, ситуації (життєвої, ігрової), яка б викликала потребу в спілкуванні. Необхідно також збагачувати навчальний процес методами та прийомами, які б стимулювали мовленнєву активність і сприяли розвитку творчих мовленнєвих умінь дітей. За таких умов ми зможемо зробити перший крок до вдосконалення методики розвитку зв’язного мовлення дошкільників і забезпечити достатній рівень їхніх мовленнєвих навичок [51].

Традиційно розвиток зв’язного мовлення розглядався як навчання дітей складати монологічні висловлювання різного типу. Але мовленнєва діяльність – це завжди двосторонній процес. Тому потрібно цілеспрямовано вчити дітей не тільки створювати висловлювання, а й сприймати їх. Із цією метою на всіх заняттях дітям має бути дана можливість спілкуватися (обговорювати авторський задум, матеріал, шляхи досягнення мети, коментувати виконане завдання й аналізувати результат), що, у свою чергу, буде сприяти зміні ролей: зараз я говорю, а потім уважно слухаю. Головне в мовленнєвій діяльності – орієнтація на партнера: кому, навіщо, за яких умов побудовано висловлювання й чи зрозуміле воно. Тому дуже важливо наблизити навчання мови до природних умов спілкування, ввести дітей у мовленнєву ситуацію та навчити їх орієнтуватися в ній; чітко уявляти для себе співрозмовника, основну мету спілкування. Більшість вихователів не

домагається усвідомлення дитиною конкретної ситуації спілкування. Діти «просто» розповідають або «просто» відповідають на запитання, тобто говорять заради самого процесу, ні до кого не звертаючись і не переслідуючи жодної мети

Тому їхнє мовлення безадресне. Зарадити цьому можуть мовленнєві ситуації, які мотивують висловлювання дітей і вводять їх у конкретну ситуацію спілкування. Оскільки мовленнєва діяльність являє собою процес створення та сприймання висловлювання, то в роботі над удосконаленням мовленнєвого розвитку дошкільників важливо врахувати ті етапи, за якими цей процес розгортається. У мовленнєвій діяльності, як і в будь-якій іншій діяльності, виділяють чотири фази: орієнтування в умовах спілкування; розробка плану відповідно до результатів орієнтування; реалізація задуму та контроль [52].

Виходячи із суті мовленнєвої діяльності, у процесі навчання дошкільників потрібно створити умови, які б забезпечили формування в них таких комунікативних умінь: швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування; планувати мовлення; обирати зміст акту спілкування; знаходити відповідні мовні засоби для передачі цього змісту; уміти забезпечити зворотній зв’язок. Формуючи мовленнєві вміння, не можна розраховувати на те, що вони виникають у дитини на основі прямого наслідування чийогось зразка.

Традиційною є точка зору, що оволодіння мовленням характеризується простим наслідуванням зразків мовлення дорослих та інтуїтивністю (неусвідомленістю) засвоєння мовних засобів і норм. Але опанування мовленням, як показують дослідження, є не просто наслідуванням, неінтуїтивним (неусвідомленим) процесом, а розвитком мовних узагальнень та елементарного осмислення дітьми мовних і мовленнєвих явищ. Цей розвиток відбувається й поза спеціальним навчанням, тим паче необхідно ввести його в русло спеціально організованого педагогічного процесу. Саме на цій основі формується орієнтування дітей у мовних явищах, створюються умови для самостійного спостереження над мовою. Чільне місце в загальній системі вдосконалення мовленнєвої діяльності дошкільників посідає робота над одиницями мови. Треба намагатися привести в систему (впорядкувати) уявлення

дітей про мовні засоби, розширити арсенал цих засобів, навчити їх умілого вживання одиниць мови в процесі спілкування з урахуванням його завдань, умов та адресату.

Завдання виховання та навчання у дошкільному закладі – виробити у дітей уміння правильно, чітко, просто, зрозуміло висловлювати свої думки. Культура мовлення людини складається з двох взаємопов'язаних сторін: культура мовних особливостей (правильна вимова, багатство словникового запасу, стилістична виразність) та культура самого процесу спілкування (змістовність, зрозумілість, доказовість, сила впливу слова). Чудовим засобом досягнення поставленої мети є використання усної народної творчості на заняттях з розвитку зв'язного мовлення, одним із різновидів якої є казка [33].

Казка, як жанр художньої літератури, відіграє особливу роль у формуванні мовленнєвих навичок дошкільнят, сприяючи формуванню свідомості, емоційно-почуттєвої сфери, навичок і звичок. Вона дозволяє дітям засвоювати моральні цінності, розрізняти добро і зло, що впливає на їхню поведінку в реальному житті. Казка вчить дітей будувати зв'язні розповіді, описи та роздуми, збагачує словниковий запас, розвиває граматичні навички та вміння висловлювати власні думки.

Особливо цінним є те, що діти черпають з казок безліч пізнань: перші уявлення про час і простір, про зв'язок людини з природою, з предметним світом. Дошкільнята є слухачами, тому важливо розвивати їхнє вміння слухати та розуміти художню літературу. Згідно з теорією Л. Виготського, казка створює зону найближчого розвитку, де дитина може практикувати нові мовленнєві форми та структури, а ось Д. Ельконін підкреслював, що чарівна казка максимально відповідає типу сприйняття дошкільника [44].

Казка впливає на емоційну сферу дитини, допомагаючи їй оцінювати вчинки персонажів. Вона активізує дитячу фантазію, уяву, пам'ять та мислення. Складання власних казок, інсценування знайомих творів та обігравання сюжетів сприяють розвитку творчого потенціалу.

Методика «виховання казкою», яка охоплює нетрадиційний підхід в роботі вихователів з казкою, є дуже дієвою. Обговорення казок, рольові ігри та діалоги сприяють розвитку вміння спілкуватися. Діти вчаться слухати, висловлювати свою думку та вести діалог. Важливо використовувати різні дидактичні ігри, заняття та інсценування казок, заохочувати дітей до розповідання та обговорення казок, створювати умови для розуміння сюжетів та обігравання казок, підтримувати інтерес до художньої літератури, розвивати бажання слухати літературні твори різних жанрів та заохочувати дітей до художньо-мовленнєвої творчості. Дорослий повинен виявляти інтерес до розповідей дітей, заохочувати їхню творчість та підтримувати їхні мовленнєві зусилля, підтримувати, заохочувати, прищеплювати цікавість до українського слова.

Розвиток мовленнєвих навичок у дошкільному віці є основою для успішного навчання в школі. Вміння зв’язано та послідовно викладати думки, розвинене завдяки казці, допомагає дітям засвоювати знання та досягати успіхів у навчанні. Лише в результаті систематичного, планомірного навчання та вправляння діти зможуть навчитися розповідати. Казка є потужним засобом формування мовленнєвих навичок дошкільнят. Її використання в освітньому процесі сприяє розвитку особистості, збагаченню словникового запасу, формуванню граматичних навичок та розвитку творчих здібностей. Систематична та цілеспрямована робота з казкою допомагає дітям оволодіти зв'язним мовленням, що є необхідним для їхнього подальшого успішного навчання та соціалізації [46].

Сучасне суспільство ставить перед системою дошкільної освіти високі вимоги щодо розвитку всебічно розвиненої особистості дитини, здатної до емоційного, творчого та естетичного сприйняття навколишнього світу. Одним із важливих напрямків такої діяльності є естетичне виховання дошкільників, яке включає в себе не лише розвиток емоційної чутливості та естетичних смаків, а й формування позитивного ставлення до мистецтва, зокрема театрального.

Ляльковий театр, з огляду на свої унікальні можливості, є важливим засобом естетичного виховання дітей, адже він поєднує в собі елементи

театрального мистецтва, уяви, музики, пластики та образотворчого мистецтва. Яскраві персонажі ляльок, захоплюючі сюжети вистав та особливий емоційний вплив лялькового театру здатні активно сприяти розвитку естетичних почуттів, емоційної чутливості, уяви та креативного мислення у дошкільнят [40].

Значення лялькового театру підкреслювалося і вивчалося в дослідженнях Т. Караманенко, Ю. Караманенко, У. Менджерицької, У. Карамзиною. Дошкільники дуже вразливі і швидко піддаються емоційному впливу. Вони активно входять у дію, відповідають на питання, поставлені ляльками, охоче виконують їх доручення.

В умовах сьогодення, коли все більше уваги приділяється інноваційним підходам у навчанні та вихованні дітей, лялькoвий театр є важливим інструментом для активізації процесу естетичного розвитку дітей дошкільного віку. Сучасна педагогіка визнає значущість культурно-мистецької діяльності для становлення особистості дитини, особливо в період раннього розвитку, коли основи емоційного сприйняття та естетичних смаків лише починають формуватися.

Лялькoвий театр є одним з найдавніших і водночас найбільш улюблених видів мистецтва, що має величезний вплив на розвиток дітей. Його яскраві образи, цікаві сюжети та емоційне наповнення створюють особливу атмосферу, що сприяє розвитку естетичних почуттів у малечі. Важливим аспектом є те, що лялькoвий театр є потужним інструментом виховання дітей, особливо на етапі дошкільного віку, коли формується основа естетичних смаків, уявлень про красу та емоційного сприйняття світу.

Актуальність даної теми обумовлена сучасними педагогічними потребами у розвитку творчих і естетичних здібностей дітей дошкільного віку. Зростаюча увага до інтеграції мистецтва в освітній процес і необхідність формування емоційної чутливості у дітей сприяють дослідженню впливу лялькового театру на естетичний розвиток.

З лінгводидактичного погляду, вчені виокремлюють лексико-подібну функцію казки, яка безпосередньо пов’язана з власне мовленнєвим розвитком та є важливою складовою розвиненого зв’язного мовлення. Казка сприяє розвитку:

Фонетико-фонематичного аспекту: через звуконаслідування, ритмічні повтори та інтонаційну виразність. Лексичного аспекту: завдяки різноманіттю лексики, образним виразам та знайомству з новими словами. Граматичного аспекту: через використання різних граматичних конструкцій та форм. Діалогічного та монологічного мовлення: через обговорення казок, рольові ігри та переказування. Для ефективного використання казки, можна застосовувати такі методи: казкотерапія, інтерактивні казки, ігри-драматизації, та використання сучасних технологій.

Казка є не лише розвагою, але й потужним засобом для розвитку мовленнєвих навичок дошкільників. Її систематичне використання в освітньому процесі сприяє всебічному розвитку дитини та готує її до успішного навчання в школі.

Для подальшого нашого дослідження вважаємо необхідним визначити гендерні особливості мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку.

У процесі ігрової, трудової, пізнавальної діяльності мовленнєві характеристики хлопчиків та дівчаток також мають свої особливості. Дівчатка більше зорієнтовані на особистісні вимоги (мені подобається/не подобається; я з тобою буду дружити/не буду; я хочу цю іграшку/вона мені не потрібна; того ми приймаємо до себе/ іншого не приймаємо), тобто спрацьовує елемент особистісного вибіркового ставлення. Це ставлення може бути ситуативним, сьогоденним (сьогодні я тебе люблю, а завтра не люблю; сьогодні товаришую з тобою, а завтра не буду), у спільній діяльності здебільшого керуються власним емоційним ставленням до ровесників. У хлопчиків це трапляється значно рідше, оскільки вони частіше об’єднуються у певні угруповання задля виконання якоїсь спільної дії, в них переважають не особистісні, а ділові стосунки.

Мовленнєві конструкти хлопчиків та дівчаток, за допомогою яких вони виражають певні емоційні прояви: радість, вдячність, захоплення, образу, сором,

цікавість та ін. Щоб висловити свою любов, дівчатка здебільшого вживають різноманітні прикметники (хороша, добра, лагідна, мила, любима, красива і т д.), під час звертання вдавалися до слів у зменшувально-пестливих формах, що свідчить про демонстрування особливої прихильності, захоплення, вдячності. За допомогою прикметників дівчатка висловлюють своє ставлення до інших (ти поганий, нехороший, недобрий, некрасивий; зла людина та ін.), заздрість (мама купить красивіше, яке красиве платтячко), цікавість (як цікаво ти розповідаєш, який ти цікавий та ін.).

1. 3. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників

На сьогодні науковці пропонують умови мовленнєвого розвитку дошкільників. Ми визначили однією із важливих педагогічних умов розвитку мовленнєвого самовраження дошкільників, застосування казки як засобу оптимізації мовленнєвого самовираження дітей.

Казка, як жанр усної народної творчості та літератури, є не лише джерелом естетичного задоволення, але й потужним інструментом для розвитку мовленнєвих навичок у дітей. Різноманітність видів казок дозволяє ефективно використовувати їх для досягнення різних мовленнєвих цілей, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дитини.

Згідно з дослідженнями Л. Виготського, казка створює «зону найближчого розвитку», де дитина може активно засвоювати нові мовленнєві форми та структури, розвиваючи свою уяву та творче мислення. Д. Ельконін підкреслював, що чарівна казка максимально відповідає типу сприйняття дошкільника, сприяючи розвитку його емоційної сфери та уяви.

Класифікація казок та їхній вплив на мовленнєвий розвиток:Народні казки.

Казки про тварин:

1. Простий сюжет і діалоги сприяють розвитку слухової уваги, пам’яті та діалогічного мовлення.

2. Збагачують словниковий запас назвами тварин, їхніми діями та характерними особливостями.

3. Розвивають фонетичну сторону мовлення через звуконаслідування.

Чарівні казки:

1. Складний сюжет і фантастичні події стимулюють розвиток уяви, творчого мислення та вміння будувати розгорнуті розповіді.

2. Збагачують мовлення образними виразами, метафорами та епітетами.

3. Розвивають зв’язне монологічне мовлення.

Побутові казки:

1. Відображають реалії життя, розвивають вміння аналізувати події, робити висновки та висловлювати власну думку.

2. Збагачують словниковий запас словами, що описують побут, професії та людські якості.

3. Розвивають діалогічне мовлення через обговорення життєвих ситуацій.

Літературні казки:

1. Написані конкретними авторами, збагачують мовлення дітей різноманітною лексикою, граматичними конструкціями та стилістичними прийомами.

2. Розвивають естетичний смак та вміння сприймати художній текст.

3. Сприяють розвитку зв’язного мовлення через аналіз авторського стилю.

Артикуляційні казки:

1. Сприяють розвитку дихання та артикуляційної моторики.

2. Використовуються для корекції звуковимови.

Пальчикові казки:

1. Розвивають дрібну моторику та графічні навички.

2. Сприяють розвитку координації рухів та тактильних відчуттів.

Фонетичні казки:

1. Уточнюють артикуляцію заданого звуку, автоматизують та диференціюють звуки.

2. Використовуються для корекції фонетико-фонематичних порушень.

Лексико-граматичні казки:

1. Збагачують словниковий запас, закріплюють знання граматичних категорій та формують зв’язне мовлення.

2. Використовуються для корекції лексико-граматичних порушень.

Комплексний розвиток особистості за допомогою казки. Казка сприяє комплексному розвитку особистості за такими напрямами:

1. Самостійність: від орієнтування в засобах мовленнєвої виразності до пошуку кращих способів самовираження в мовленні та русі.

2. Творчість: від наслідування дорослого до словесного фантазування та створення власних казок.

3. Емоційність: емоційне зараження образами казки, розвиток емпатії та вміння розрізняти емоції.

4. Довільність: від переживання емоційних переживань казкових героїв через оцінку своїх вчинків до динамічної рівноваги виконуваних дій у грі.

5. Зв’язне мовлення: розвиток діалогічного та монологічного мовлення, вміння будувати розгорнуті розповіді та описи.

Практичні рекомендації. Використовувати різноманітні види казок, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дитини. Застосовувати інтерактивні методи роботи з казкою: обговорення, рольові ігри, драматизації, створення власних казок. Використовувати казки для розвитку фонетико-фонематичних, лексико-граматичних та зв’язних мовленнєвих навичок. Використовувати казкотерапію для корекції емоційних та поведінкових проблем.

Використання різноманітних видів казок дозволяє ефективно сприяти розвитку мовлення, творчих здібностей та емоційного інтелекту дітей, готуючи їх до успішного навчання та соціалізації.

Казка, як унікальний феномен культури, є невичерпним джерелом для розвитку особистості дитини. Її використання в освітньому процесі ЗДО має базуватися на глибокому розумінні психологічних та педагогічних засад, а також на володінні різноманітними методиками та прийомами.

Теоретичні засади використання казки в освітньому процесі ґрунтуються на глибокому розумінні її психологічного впливу на дитину. Л. Виготський наголошував на тому, що казка створює «зону найближчого розвитку», де дитина активно засвоює нові мовленнєві форми та структури, розвиваючи свою уяву та символічне мислення. Д. Ельконін, у свою чергу, вважав, що чарівна казка особливо відповідає особливостям дитячого сприйняття, сприяючи розвитку емоційної сфери та уяви.

Сучасні дослідження в галузі нейропсихології підтверджують, що слухання казок активізує різні ділянки мозку, відповідальні за мовлення, пам’ять та емоції, що підкреслює важливість використання казки як потужного інструменту розвитку.

Педагогічна основа використання казки в освітньому процесі ґрунтуються на її здатності формувати важливі моральні цінності, такі як добро, справедливість та чесність. Казка виступає потужним засобом для розвитку соціальних навичок, зокрема емпатії, вміння співпрацювати та вирішувати конфлікти, що є критично важливим для соціалізації дитини. Крім того, вона є ефективним інструментом для стимулювання творчого мислення, уяви та фантазії, сприяючи розвитку креативності.

Методичні підходи до використання казки можна класифікувати на три основні категорії.

1. Традиційні методи включають читання та переказування казок, бесіди за змістом та драматизацію, які забезпечують базове ознайомлення з казковими сюжетами та персонажами.

2. Нетрадиційні методи, такі як казкотерапія, інтерактивні методи, творче розповідання та моделювання казок, передбачають активну участь дітей у процесі, сприяючи розвитку їхньої самостійності та творчого потенціалу.

3. Корекційні методи використовуються для вирішення конкретних проблем, таких як мовленнєві, емоційні та поведінкові порушення, де казка виступає як терапевтичний інструмент.

Практичні методи та прийоми використання казки в освітньому процесі включають різноманітні підходи, спрямовані на активне залучення дітей до творчості та розвитку. Методика використання казки акцентує увагу на активному залученні дітей до творчого процесу, що включає придумування нових кінцівок, зміну сюжетів та створення колажів. Цей підхід використовує казку для розвитку моральних якостей, емоційного інтелекту, мовлення, мислення та інших аспектів особистості. Приклади ігор та вправ, що використовуються в рамках цієї методики, включають «Добре-погано», «Що спочатку, а що потім?» та «Зміни кінцівку».

Інтерактивні методи передбачають активну участь дітей у процесі відтворення казки. Рольові ігри дозволяють дітям відтворювати дії та діалоги персонажів, розвиваючи діалогічне мовлення та емпатію. Драматизації, з використанням костюмів та декорацій, сприяють розвитку творчих здібностей та артистизму. Створення власних казок стимулює творче мислення та мовлення, оскільки діти самостійно придумують сюжети, персонажів та діалоги. Використання сучасних технологій, таких як інтерактивні казки, мультимедійні презентації, аудіо- та відеоказки, робить процес навчання більш цікавим та захоплюючим. Адаптація методики до різних вікових груп:

Молодший дошкільний вік:

1. Використання простих казок з чітким сюжетом та яскравими персонажами.

2. Ігри-імітації, пальчикові ігри, звуконаслідування.

3. Розвиток слухової уваги, звуконаслідування, перших уявлень про добро і зло.

Середній дошкільний вік:

1. Розвиток діалогічного мовлення, вміння переказувати казки, аналізувати вчинки героїв.

2. Використання рольових ігор, драматизації, створення власних казок з допомогою дорослих.

Старший дошкільний вік:

1. Розвиток зв’язного монологічного мовлення, вміння будувати складні розповіді, аналізувати моральні дилеми.

2. Використання творчих завдань, проектної діяльності, казкотерапії, самостійного створення казок.

Педагогам, які працюють з казкою в ЗДО, слід керуватися рядом практичних рекомендацій. Перш за все, важливий ретельний вибір казок. Критерії вибору повинні включати вікові особливості дітей, відповідність освітнім завданням, художню цінність та моральний зміст. Варто використовувати різноманітні види казок, включаючи народні, авторські та терапевтичні, щоб задовольнити різні потреби дітей.

Ще одною важливою умовою є створення необхідного ігрового середовища для оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.

Організація освітнього простору також відіграє важливу роль. Створення казкового середовища, з використанням наочних матеріалів, декорацій та костюмів, допомагає занурити дітей у казковий світ. Залучення батьків до роботи з казкою, через спільне читання, створення домашніх театрів та відвідування лялькових вистав, зміцнює зв’язок між дитиною, педагогом та сім’єю.

Оцінювання результатів використання казки є важливим етапом. Методи оцінювання можуть включати спостереження за дітьми під час роботи з казкою, бесіди з ними та аналіз їхніх робіт, таких як малюнки, аплікації та розповіді. Критерії оцінювання повинні охоплювати розвиток мовленнєвих, творчих та соціальних навичок дітей, а також їхній емоційний відгук на казку.

Культурологічний підхід орієнтує на залучення дітей до національної та світової культури через зміст свят і дозвілля. Знайомство з традиціями, звичаями, творами мистецтва різних народів збагачує духовний світ дітей, формує в них толерантність, повагу до культурного розмаїття. При цьому важливо

забезпечувати єдність загальнолюдського та національного, виховувати любов до рідної культури [20, с. 110].

Наступною визначальною умовою оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників є організація свят та дозвілля для дітей дошкільного віку. Необхідною умовою ефективної організації свят та дозвілля є тісна співпраця педагогів з батьками. Залучення батьків до планування та проведення заходів дозволяє врахувати їхні побажання, досягти єдності виховних впливів, створити атмосферу довіри та взаєморозуміння. Батьки можуть допомагати в оформленні святкового середовища, підготовці костюмів і декорацій, брати участь у конкурсах, іграх разом із дітьми [9, с. 46].

Не менш важливим є творчий підхід педагогів до організації свят та дозвілля. Він передбачає відмову від стереотипів, пошук нових, нестандартних форм і методів роботи, створення оригінальних сценаріїв, використання інноваційних технологій. Творчість педагога надихає дітей, розвиває їхню фантазію, креативність, бажання експериментувати та імпровізувати [19].

Дотримання зазначених принципів та підходів дозволяє організувати свята та дозвілля як радісні, захопливі події в житті дітей, наповнити їх розвивальним змістом, забезпечити єдність розважальної, виховної та освітньої функцій.

У таблиці 1.1 узагальнено ключові принципи та підходи до організації дитячих свят та дозвілля.

Таблиця 1.1

Ключові принципи та підходи до організації дитячих свят та дозвілля

Принципи	**Підходи**
Урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей	Особистісно-орієнтовний
Доступність та послідовність	Діяльнісний
Активність та самостійність	Культурологічний
Зв’язок з життям	Співпраця з батьками
Комплексність та інтеграція	Творчий

Отже, успішна організація свят та дозвілля дітей ґрунтується на комплексному застосуванні науково обґрунтованих принципів та підходів. Вони забезпечують відповідність змісту та форм роботи віковим та індивідуальним особливостям дітей, їхнім потребам та інтересам, сприяють створенню розвивального середовища, атмосфери емоційного комфорту та творчої активності. Водночас, ефективність реалізації цих принципів та підходів залежить від професійної майстерності педагогів, їхнього вміння творчо підходити до своєї діяльності, знаходити інноваційні рішення, враховувати конкретні умови та можливості освітнього закладу.

При плануванні свят та дозвілля педагогам важливо забезпечувати різноманітність форм і методів роботи, уникати одноманітності та шаблонності. Поєднання традиційних та інноваційних підходів, використання ігрових, інтерактивних, мультимедійних технологій дозволить зробити кожен захід цікавим, незабутнім, емоційно та інформаційно насиченим.

Не менш важливим є залучення до організації свят та дозвілля фахівців різного профілю (музичних керівників, хореографів, художників, спортивних тренерів), що дозволить збагатити зміст заходів, зробити їх більш видовищними та професійними.

Грамотно організовані свята та дозвілля не лише приносять дітям радість і задоволення, а й виконують важливі освітні та виховні функції. Вони розширюють кругозір дітей, розвивають їхні творчі здібності, естетичні смаки, комунікативні навички, формують моральні цінності та почуття патріотизму. Тому кожен захід має бути ретельно продуманий і підготовлений, мати чітку мету та завдання, органічно вписуватися в загальну систему освітньої роботи з дітьми.

Таким чином, організація свят та дозвілля – це складний і багатогранний процес, який вимагає від педагогів високого професіоналізму, творчого підходу, уміння враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, дотримуватися науково обґрунтованих принципів та застосовувати ефективні методичні підходи. Лише за таких умов свята та дозвілля стануть потужним інструментом

всебічного розвитку та виховання дітей, сприятимуть формуванню їхньої життєвої компетентності, допоможуть розкрити унікальний потенціал кожної особистості.

Для правильної організації театралізованої діяльності в закладі дошкільної освіти, насамперед, потрібно визначити ціль та завдання та реалізувати їх. Мета проведення театралізованих ігор полягає в тому щоб:

1. Залучити дітей до творчої діяльності шляхом ознайомлення їх з театральним мистецтвом.

2. Використати театралізації для розвитку різних (акторських, творчих, сценічних) здібностей дітей.

3. Формувати в дітей навички театрально-виконавської діяльності.

4. Ознайомити дошкільників із театром [8, с. 69].

Щоб реалізувати мету, педагогам потрібно вирішити декілька завдань:

1. Ознайомлення дітей з театральним мистецтвом.

2. Формування у дітей емоційне-ціннісне ставлення до театру.

3. Вміння входити в образ та спонукання до того, щоб перебувати в ньому до кінця театралізованих ігор.

3. Зацікавлення до підготовки, проведення та оцінювання театралізованої діяльності.

4. Розвивання уявного мислення у дітей.

5. Оволодіння акторськими, сценічними здібностями, такими як: міміка, жести, інтонація, пантоміміка.

6. Навчання сприйняття та розуміння композиції та специфіки літературного твору.

7. Формування виразного та дикційне чистого сценічного мовлення.

8. Усвідомлення колективного характеру в процесі підготовки театральної вистави та важливість партнерства в ігровій взаємодії.

9. Оволодіння навичками спілкування в колективній співпраці.

10. Заохочення дитини до самореалізації та самоствердження [5].

Для того, щоб у закладі дошкільної освіти була добре організована театралізована діяльність, насамперед, потрібно в групах створити відповідні куточки театралізованої діяльності. В них мають бути ширма, де можна показувати лялькoвий, настільний або пальчиковий театри. Обов'язково в наявності мають бути різні костюми, які потрібні для гри у героїв різних казок. А також різні маски, посуд, кошики, муляжі овочів та фруктів, які мають бути загальнодоступними для дошкільників закладу. Це все дає змогу педагогам ще більше зацікавити дошкільників в театралізованих іграх [8, с. 156].

Для ефективної роботи з дітьми має бути систематичність та послідовність. Дітей потрібно поступово знайомити зі сценарієм вистави та вивченням слів. Але необхідно звертати особливу увагу на те, якими вміннями та навичками володіють діти. Тривалість дитячої діяльності в театральних іграх визначається працездатністю, яка обумовлена віковими та індивідуальними особливостями дитини. Театралізовані ігри потрібно організовувати з дітьми середнього та старшого дошкільного віку. В групах має бути відповідна кількість дітей та підготовка має проходити на спеціально організованих заняттях.

Підготовка до гри відбувається тоді, коли діти спостерігають, читають літературу, слухають музику, займаються ігровими вправами, пізнавальними та мовленнєвими заняттями, самостійною художньою діяльністю. Спочатку дошкільників знайомлять зі змістом художнього твору, який був обраний для драматизації. Для цього потрібно, щоб педагог чітко та виразно читав або розповідав текст [13].

Подальша робота полягає в тому, що дитина має поглиблено вивчити художній текст та навчитись його переказувати. Потім особлива увага приділяється на розвиток дитячої уяви. Як діти уявляють літературних героїв та проникають в їхні емоційні стани. Для того, щоб заохочення дітей було ефективнішим педагоги використовують ілюстрації, фотографії, на яких зображені казкові герої з різними емоційними станами та інші. Використання таких прийомів дасть змогу уникнути монотонності в мовленні старших дошкільників, що виникає внаслідок механічного заучування тексту ролі.

Особлива увага спрямовується на практичне опанування дітьми засобів виразності. Для того, щоб краще засвоїти, педагоги використовують різні вправи. Вони спрямовані на те, щоб розвивати вміння дитини самостійно використовувати інтонацію та рухи, щоб передати емоції героїв. Також проводиться велика робота над технікою мовлення. Для цього виконують різні вправи, грають ігри, вчать скоромовки та інше [18].

Для кращого розвитку зв'язного мовлення та мовленнєвого самовираження дошкільників при використанні театралізованих ігор у дітей дошкільного віку потрібно дотримуватися таких вимог:

1. Постійне та щоденне включення театралізованих ігор до всіх форм педагогічного процесу.

2. Максимальна активність дітей за участю в іграх.

3. Обговорення та уточнення прочитаного твору до початку гри.

4. Співробітництво дітей один з одним та з дорослими при організації театралізованої гри.

5. Поступове ускладнення змісту тем та сюжетів ігор відповідно до віку та вмінь дітей [24, с. 76].

Для організації театралізованих ігор потрібно проводити розмову з дітьми щодо її змісту. Звертати увагу дитини на героїв та її характер. Використовувати різноманітні твори для проведення ігор. Потрібно залучати дітей, щоб самі або з допомогою дорослих виготовляли атрибути для ігор. Також потрібно проводити спільні заходи з дітьми інших груп та з батьками.

В роботі з дітьми потрібно використовувати різні види діяльності: ознайомлення з художньою літературою, засобами драматизації; перегляд ляльковых вистав та бесід щодо них; ігри драматизації; артикуляційну гімнастику; пальчикові ігри; ігри-перетворення; розігрування знайомих творів (казок, віршиків, байок); постановка інсценувань. Також потрібно використовувати походи до театру у вихідний день на спектаклі та мюзикли за казками, такими як: «Бременські музиканти», «Кіт у чоботях», «Попелюшка» та інші. Проводяться бесіди переглянутих казок та малювання сюжету казок.

Вже у старших групах діти самі складають, імпровізують, висловлюють своє ставлення до героя, свою думку про те, як краще висловити та показати їх. Використовують інсценування у сюжетно-рольових іграх. Дуже добре грати з дітьми в такі театралізовані ігри, як: «Відгадай загадану казку», «Зміни кінець», «Розклади та розкажи казку», «У світі казок», «Придумай казку» та багато інших [20, с. 62].

Для того, щоб допомогти дітям розкрити свої можливості, можна з ними проводити міні-етюди та ігри-пантоміми, які націлені на оволодіння дітьми засобами образної виразності:

– інтонація – дітям пропонується вимовляти слова та речення з різною інтонацією, наприклад, питання, прохання, подив, смуток, страх;

– поза – пропонується пограти в ігри «Відгадай фігуру», «Море хвилюється раз»;

– жести – дітям пропонується жестом показати стани: «Я обпікся», «На вулиці холодно»;

– міміка – удосконалюються вміння дітей розпізнавати настрій та емоційний стан за виразом обличчя, за допомогою очей, брів, губ. Для цього пропонуються дітям гри та вправи: «Я розлютився», «Зобрази настрій», «Здогадайся, хто я»;

– пантоміміка – поєднання пластичних поз, жестів, міміки. Тут пропонуються дітям ситуації: «Страшний звір», «Зобрази героя» [7].

Для ускладнення дітям радимо запропонувати зобразити за допомогою засобів образної виразності епізоди з казок та байок: «Зайчикова хатинка», «Колобок», «Бабка та мураха» та інші.

Велику увагу потрібно приділяти для вигадування та розповіді казок, складання описових оповідань. У драматизації та інсценуванні потрібно приділяти більше уваги передачі слів автора. Для цього дітям можна запропонувати ігри: «У світі казок», «Вибери початок», «Придумай казку», «Розкажи казку». Також широко використовувати ігри інсценування,

драматизації, постановки казок за бажанням дітей, дітям потрібно пропонувати самим вибрати казку і показати чи розповісти її іншим дітям [25].

Переваги використання театралізацій в оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників (рис 1.1).

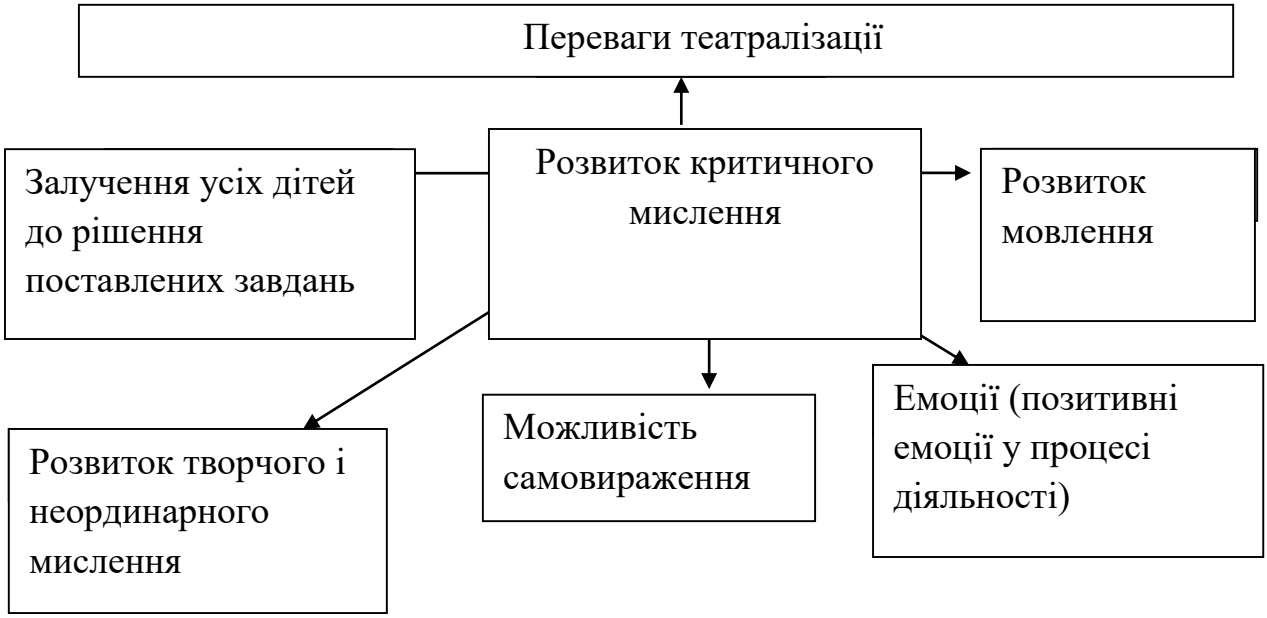

Рисунок 1.1. Переваги театралізацій у оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників

Особливу увагу у роботі з розвитку зв'язного монологічного мовлення засобами театралізованої гри потрібно приділяти взаємодії із сім'єю. У роботі з батьками треба використовувати різноманітні методи та форми роботи.

Отже, театралізовані ігри є одним із найефективнішим засобом розвитку зв'язного монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку з умовою, якщо педагог використовує їх у своїй практичній діяльності систематично, постійно впроваджує їх у повсякденне життя дітей, викликає інтерес та бажання включитися в гру, враховує вікові та індивідуальні особливості дітей.

Театралізована гра позитивно впливає на мовленнєвий розвиток дитини:

– стимулює активне мовлення з допомогою розширення словникового запасу;

– удосконалює апарат артикуляції;

– розвиває виразність мови та інтонації, що відповідають характеру та вчинкам героя;

– сприяє мовленнєвому розкріпачення дітей, прояву самостійності, активності у грі з персонажами-іграшками;

– удосконалює навичку спілкування дітей у колективі;

– розвиває зв’язне, граматично правильне діалогічне та монологічне мовлення [19, с. 27].

Участь дітей у грі потребує особливої підготовленості, яка проявляється у здатності до естетичного сприйняття мистецтва художнього слова, уміння вслуховуватись у текст, вловлювати інтонації, особливості мовних зворотів.

На інтерес до театралізованих ігор у дітей середнього та старшого віку впливають зміст твору, включення їх до ситуації театру, підготовки спектаклю, бажання показати спектакль малюкам, батькам. Зміцненню інтересу сприяє участь у оформленні вистави, у творчій роботі з виготовлення театральних іграшок, творів інсценувань [43].

До різновидів театральних ігор можна віднести:

1. Ігри, в яких відтворюються елементи театралізації.

2. Гра-заняття.

3. Вікторина-розвага.

4. Театралізовану розповідь.

5. Вистава-гра [3].

Наступною важливою умовою у оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників вважаємо використання ігрових форм роботи з дітьми дошкільного віку.

Найважливішими умовами у здійсненні ігрових форм роботи, є:

1. Використання мовленнєвих вправ.

2. Вибір вправ чи завдань в залежності від індивідуальності дітей.

3. Забезпечення психологічного комфорту на заняттях і поза заняттями.

4. Спонукання дітей активно брати участь у театральній грі, вправі, етюді [11].

Вважаємо виокремити особливості використання ігрових форм роботи з дітьми рис 1.2.

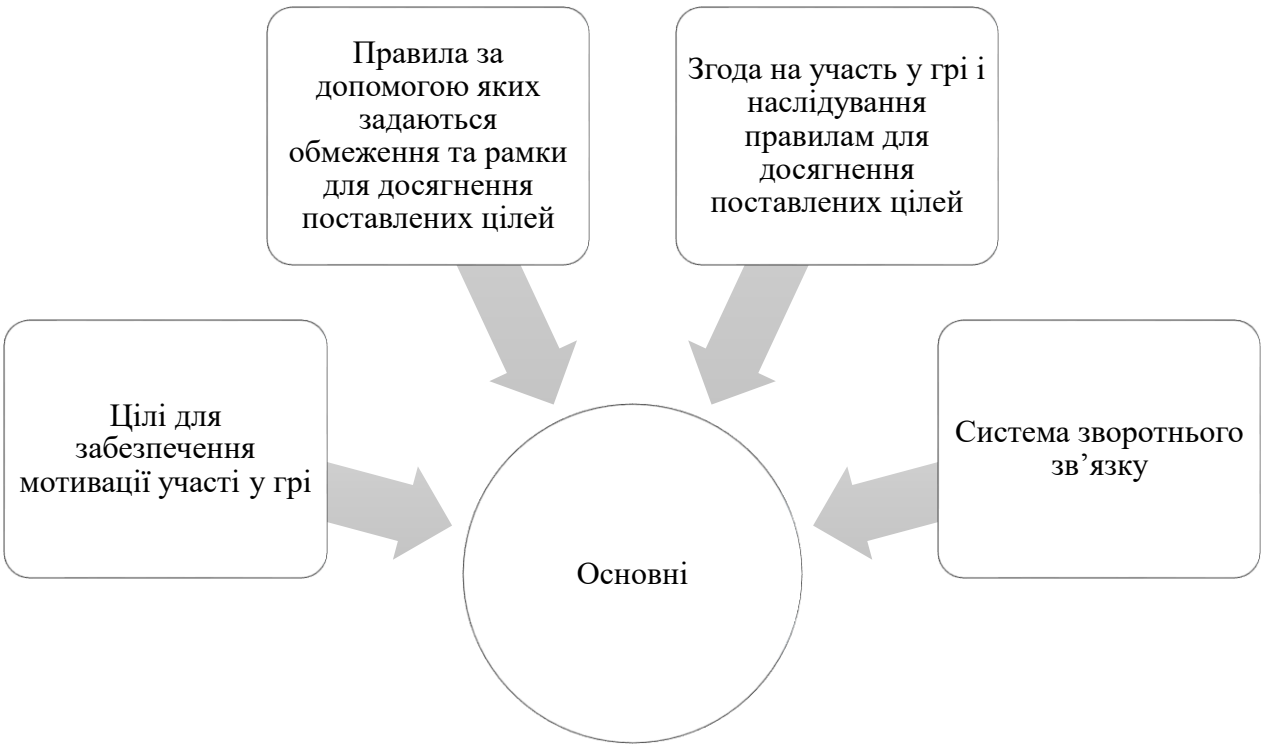

Рисунок 1.2. Особливості використання ігрових форм роботи з дітьми

На нашу думку у роботі з дошкільникам з використанням ігрових підходів необхідно реалізовувати характеристики гри (рис 1.3.)

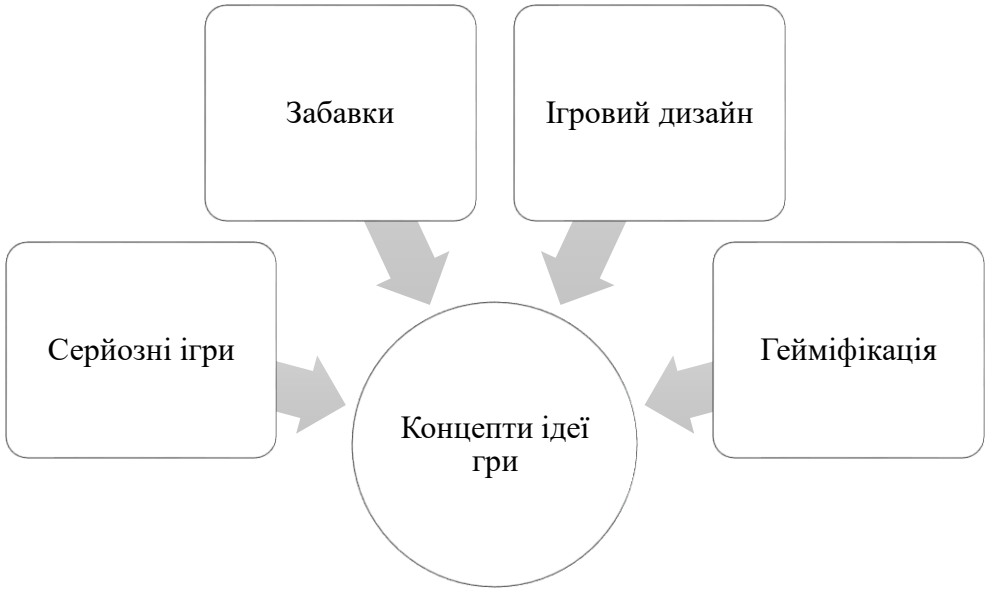

Рисунок 1.3. Характеристики гри

На нашу думку однією із умов, нами визначено, оптимізації самовираження дітей дошкільного віку, є релазація розробленої моделі означеного процесу.

Модель оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників (рис 1.4).

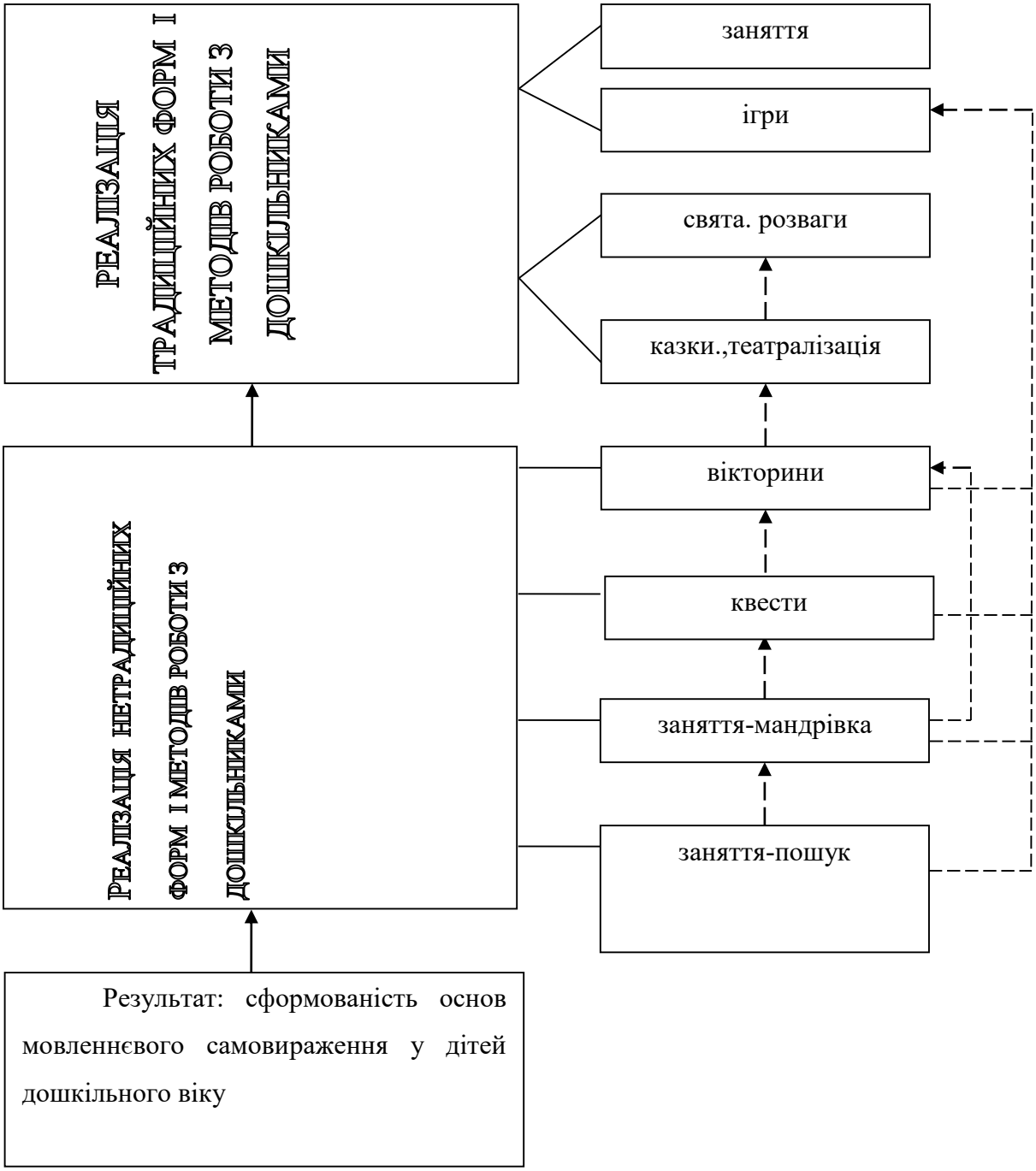

Рисунок 1.4. Модель оптимізації самовираження дітей дошкільного віку

На нашу думку реалізація запропонованої нами моджелі сприятиме підвищенню рівня самовираження дітей дошкільного віку. Для впровадження цієї моделі необхідна співпраця усіх учасників освітнього процесу.

Отже, у цьому підрозділі нами визначено та охарактеризовано педагогічні умови процесу оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників:

1. Використання казки як засобу оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.

2. Створення ігрового середовища для успішного самовираження дошкільників.

3. Організація свят та розваг як засобів оптимізації мовленнєвого самовираження дітей.

4. Впровадження ігрових форм роботи з дітьми.

5. Реалізація модель оптимізації самовираження дошкільників.

Перспективою дослідження у наступному розділі є дослідження рівня сформованості мовленнєвого самовираження, мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНСТІ МОВЛЕННЄВОГО САМОВИРАЖЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Діагностика розвитку мовленнєвого самовираження дошкільників

Для подальшого нашого дослідження вважаємо необхідним визначити рівні та показники розвитку мовленнєвого самовираження дошкільників..

Мовленнєвий розвиток є одним із ключових аспектів загального психолого-педагогічного становлення дитини. Він охоплює розвиток таких компонентів, як фонематичний слух, активний і пасивний словниковий запас, граматична правильність мовлення, зв’язність та виразність висловлювання.

Експериментально-дослідницька перевірка стану проблеми мовленнєвого самовираження дітей старшого дошкільного віку була проведена на базі Дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 18 «Бджілка» м. Запоріжжя.

Дослідження складалося з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного. Для участі у дослідженні було відібрано дітей старшої групи загального розвитку. В ньому взяли участь 10 вихованців контрольної групи та 10 дітей експериментальної групи.

Методом констатувального експерименту було визначено рівень сформованості зв’язного мовлення та мовленнєвого самовираження дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до мети нами було поставлено наступні завдання констатувального експерименту:

1. Визначити рівень розвитку зв’язного мовлення та мовленнєвого у дітей.
2. Підібрати діагностичні методики для дослідження рівня розвитку зв’язного мовлення.
3. Здійснити кількісну та якісну обробку отриманих результатів.

У процесі констатувального експерименту були використані такі методи дослідження: спостереження, бесіди з вихованцями, діагностування. Обладнання: серія сюжетних картинок (щодо першого етапу обстеження) «Лисичка сестричка і Вовк-панібрат», текст казки «Дванадцять місяців» (щодо другого етапу обстеження), зошит, олівець.

Обстеження складається з двох етапів.

Перший етап.

1. Перед дитиною складають картинки за сюжетом казки, що мають окремі деталі розвитку подій казки в довільному порядку, і дають інструкцію: «В картинках заховалася казка, але вони переплуталися. Поклади картинки в такому порядку, в якому розвивалися події».

Під час розкладання дитиною карток експериментатор фіксує, в якому порядку дитина викладає їх.

2. Вихователь ставить дитині питання: «Про що ця розповідь?». Ключову роль в оцінці результату відіграє ступінь розгорнутості відповіді.

3. Дорослий просить відтворити сюжет казки.

Другий етап.

Усіх дітей заздалегідь ознайомлюємо з казкою «Дванадцять місяців». Надалі обстеження проходить в індивідуальній формі.

Педагог запитує, чи пам’ятає дитина казку і пропонує їй:

– розповісти початок казки («У цієї казки є початок. Можеш його розповісти?»);

– назвати події основної частині («Перерахуйте події в середині казки»);

– розповісти кінець казки («Розкажи кінець казки»).

За допомогою означених аспектів нами визначено рівні та показники сформованості мовлення та мовленнєвого самовираження дітей старшого дошкільного віку.

Результати виконаних дітьми завдань співвідносяться з критеріями, наведеними в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Рівні розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку

Рівень	Показники
Високий	розповідь дитини відповідає головній темі від початку до кінця; розповідь іде в тій логіці, в якій дитина розклала картинки. Вона добре запам'ятала казку, та може відтворити всі структурні компоненти, використовує для цього прості та складні речення. Емоційно сприймає та відтворює інформацію.
Достатній	дитина правильно розклала картинки проте, не втримала головну тему в процесі складання розповіді. Визначає про що казка. У прослуханій казці визначає або початок або кінець; перераховує події середній частині.
Середній	дитина губила головну тему в процесі складання розповіді; вона дещо відходила від тієї логіки за якою розклала картинки. У прослуханій казці визначає принаймні два структурних елементи, у переказі робить певні помилки.
Низький	дитина не впоралася із завданням або відмовилася його виконувати. З прослуханої казки може розповісти лише одну структурну частину або жодної.

Результати виконання завдання показали, що діти мають різні рівні розвитку зв'язного мовлення, а саме: високий рівень має одна дитини (Поліна К.), достатній рівень троє (Тарас Д., Маргарита О., Олександр Б.), середній рівень – четверо (Тимур В., Микита Г., Артем М., Марія Д.) та низький рівень має двоє дітей (Владислав Ч., та Іван Г.).

Поліна К. уважно слухала завдання, правильно розклала картки, у відповідях не відходила від основної теми та дотримувалася логіки розповіді. Добре запам'ятала казку та могла переказати всі її компоненти, правильно називала головних героїв та виражала позитивне емоційне ставлення до твору. У процесі переказу використовувала прості та складні речення.

Тарас Д., Маргарита О., Олександр Б. правильно розклали картинки та визначили тему казки. При переказі Олександр Б. робив паузи та звертався до картинок, аби зорієнтуватися. Маргарита О. та Олександр Б. не розмежовували початок та середину прослуханої казки, переказували її правильно, намагалися використовувати складні речення, описи та засоби виразності. Тарас Д. не міг зробити повноцінних висновків з казок, запам’ятовував та переказував їх вправно.

Деякі діти загалом правильно розклали картинки, проте при розповіді деякі з них плутали. Казку слухали уважно, зміст запам’ятали непогано, проте розповідали стисло, переважно простими реченнями. Артем М. після додаткових запитань почав розповідати більш розгорнуто. Переказ був майже позбавлений необхідних засобів виразності, діти демонстрували зацікавленість, проте й певну скованість.

Двоє дітей продемонстрували низькі результати. Іван Г. відмовлявся виконувати завдання першого етапу, а на другому етапі почав уважно слухати казку лише з середини розповіді. Владиславу Ч. важко було зрозуміти перше завдання, картки він розклав навмання, розповідав невпевнено, уривчасто.

Слухаючи казку, він був неуважний, моментами заважав іншим. Структурні компоненти не сприймав, переказував плутаючи їх. Результати проведеного нами обстеження наведені в таблиці 1.2.

Таблиця 2.2

Показники розвитку зв’язного мовлення старших дошкільників на констатувальному етапі експерименту

Групи	Рівні (осіб / %)							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	Осіб	%
Експериментальна	1	10,0%	3	30,0%	2	40,0%	4	20,0%
Контрольна	2	20,0%	3	30,0%	3	30,0%	2	20,0%

Відповідно до логіки наукових досліджень, отримані дані проведеного обстеження ми перевели у відсотки. Високий рівень розвитку зв'язного мовлення спостерігається в 10% експериментальної групи, що складає 1 дитину, і у 20% контрольної групи, що складає 2-є дітей. Достатній рівень у 30% експериментальної та 30% контрольної групи. Середній рівень виявили у 40% експериментальної і 30% контрольної групи дітей. До низького рівня розвитку було віднесено 20% дітей експериментальної групи та 20% дітей контрольної групи.

Рівні сформованості розвитку зв'язного мовлення в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі експерименту представлені на рисунку 2.1. та рисунку 2.2.

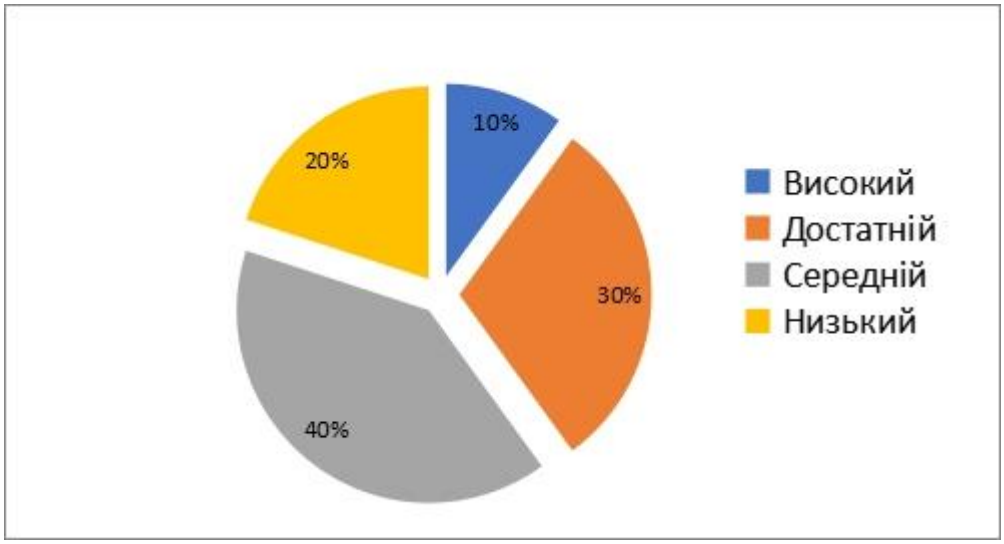

Рисунок 2.1. Рівні розвитку зв'язного мовлення в експериментальній групі на констатувальному етапі експерименту

За результатами діаграми можемо визначити, що високий рівень розвитку мовлення мають десятьт відсотків учасників, достатній рівень показали 30 відсотків учасників, середній рівень проявили 40 відсотків учасників, та низький рівень розвитку мовлення 20 відсотків учасників. Ці результати свідчать про сформованість у дітей мовлення, проте про недостатні резкльтати розвитку можливостей мовленнєвого самовираження, висловлення власної думки, умінь для встановлення комунікативних навичок з однолітками, спілкування. Звернемо увагу на результати дослідження у контрольній групі із зазначеного аспекту.

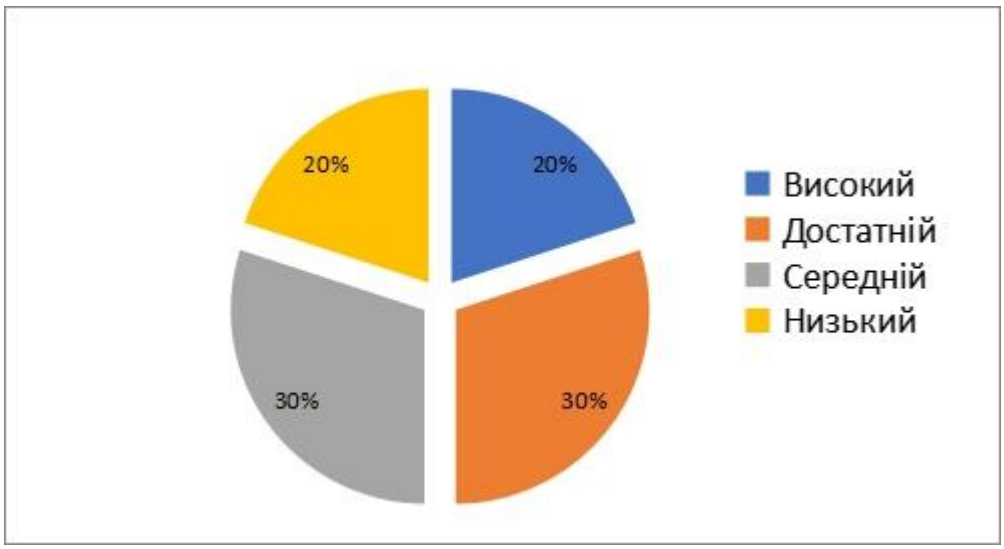

Рисунок 2.2. Рівні розвитку зв'язного мовлення в контрольній групі на констатувальному етапі експерименту

Отже, за даними констатувального експерименту ми визначили, що в експериментальній групі рівень розвитку зв'язного мовлення трохи нижчий від середнього.

Надалі ми проводили вправи, які домогли нам визначити рівень розвитку мовленнєвого самовираження дітей старшого дошкільного віку.

Показники розвитку мовленнєвого самовираження старших дошкільників на констатувальному етапі експерименту.

Таблиця 2.3.

Результати діагностики мовленнєвого самовираження дошкільників

Групи	Рівні (осіб / %)							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	Осіб	%
Експериментальна	1	10,0%	3	30,0%	2	40,0%	4	20,0%
Контрольна	2	20,0%	3	30,0%	3	30,0%	2	20,0%

Відповідно до логіки наукових досліджень, отримані дані проведеного обстеження ми перевели у відсотки. Високий рівень розвитку мовленнєвого самовираження спостерігається в 10% експериментальної групи, що складає 1

дитину, і у 20% контрольної групи, що складає 2-є дітей. Достатній рівень у 30% експериментальної та 30% контрольної групи. Середній рівень виявили у 40% експериментальної і 30% контрольної групи дітей. До низького рівня розвитку було віднесено 20% дітей експериментальної групи та 20% дітей контрольної групи.

Рівні сформованості мовленнєвого самовираження в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі експерименту представлені на рисунку 2.3. та рисунку 2.4.

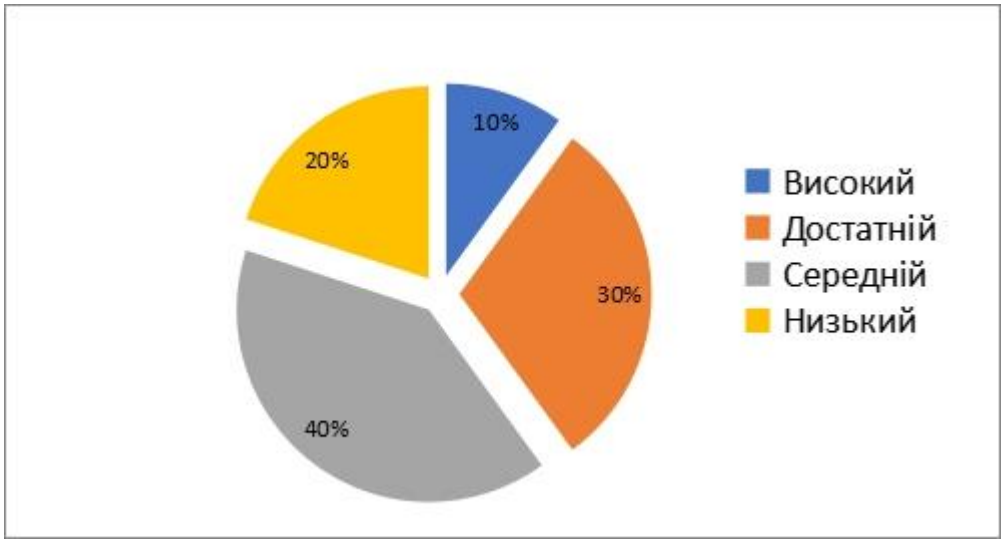

Рисунок 2.3. Рівні розвитку мовленнєвого самовираження в експериментальній групі на констатувальному етапі експерименту

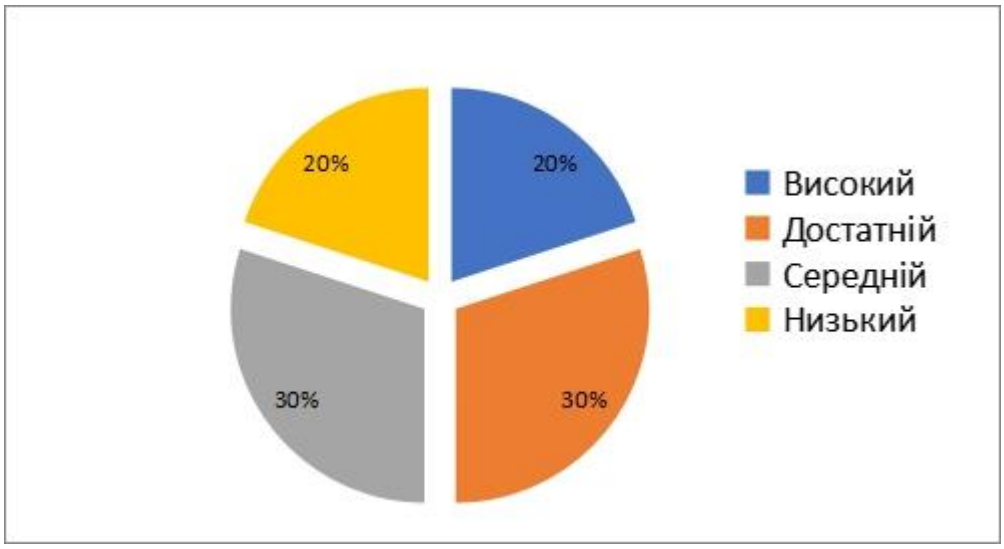

Рисунок 2.4. Рівні розвитку мовленнєвого самовираження в контрольній групі на констатувальному етапі експерименту

Отже, за даними констатувального експерименту ми визначили, що в експериментальній групі рівень розвитку зв’язного мовлення та мовленнєвого самовираження трохи нижчий від середнього. Для його підвищення на формувальному етапі експерименту нами було запропоновано методики розвитку зв’язного мовлення на основі потенціалу різноманітного використання такого засобу, як казка.

Для його підвищення на формувальному етапі експерименту нами було запропоновано методики розвитку зв’язного мовлення та мовленнєвого самовираження дошкільників на основі потенціалу різноманітного використання такого засобу, як казка.

2. 2. Методика оптимізації мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку

На основі даних, отриманих під час констатувального етапу експерименту, та теоретичного матеріалу, було розроблено систему формувального етапу, спрямованого на якісний розвиток зв’язного мовлення. Мовленнєвого самовираження старших дошкільників. Ми виходили з припущення, що ефективність цього процесу залежить від активного та різноманітного використання різних засобів інтелектуального, морального та мовленнєвого розвитку.

Мета формувального етапу: формування та розвиток у старших дошкільників здатності чітко та виразно передавати зміст знайомих казок у монологічній та діалогічній формах, осмислювати та запам’ятовувати почуту інформацію, логічно відтворювати матеріал, самостійно формувати та висловлювати власну думку, а також реалізовувати набуті знання у творчій діяльності та іграх.

Етапи формувального експерименту:

1. Ознайомлення з казками та аналіз їх змісту:

Мета: ознайомити дітей з казками («Зимівля звірів», «Кривенька Качечка», «Цап та Баран», «Троє Поросят»), продемонструвати зразок аналізу казки (персонажів, подій, повчального змісту, структурних компонентів).

Методи: розповідь казок з використанням засобів виразності, бесіди за змістом, обговорення персонажів, подій, структури казки (зачин, основна частина, кінцівка).

1. Розвиток навичок самостійного розповідання казок:

Мета: розвивати в дітей здатність розповідати казки зі свого досвіду, використовувати засоби увиразнення, робити самостійні висновки, практикуватися у розгорнутих відповідях на запитання та підтримці діалогу.

Методи: самостійна емоційна розповідь казки або її фрагменту, обговорення повчального змісту, відповіді на запитання, колективний переказ казки в ролях.

2. Створення власних казок:

Мета: стимулювати дітей до створення власних казок у педагогічному супроводі дорослих.

Методи: вибір теми та сюжету казки, планування розвитку сюжету, опис персонажів, подій, ситуацій, вчинків та розмов героїв, стимулювання використання прикметників та дієслів.

3. Ілюстрування власних казок:

Мета: розвивати творчі здібності дітей, закріплювати навички самостійного розповідання казок.

Методи: бесіда про ілюстрації в книжках, створення малюнків до власних казок (обкладинка або окремі сцени).

Результати формувального етапу:

1. Діти активно брали участь в аналізі казок, вільно називали героїв, описували їх образи, обговорювали зміст, структуру казок.

2. У процесі самостійного розповідання казок діти використовували засоби виразності, робили висновки, відповідали на запитання.

3. Створення власних казок стимулювало творче мислення та уяву дітей,

вони активно пропонували ідеї, створювали описи персонажів та подій.

4. Ілюстрування казок сприяло розвитку дрібної моторики та творчих здібностей дітей.

5. Після завершення формувального етапу діти самостійно розповідали казки своїм родичам та друзям, виявляючи позитивні емоції від роботи з казкою.

Формувальний етап експерименту з використання казки як багатофункціонального засобу розвитку зв'язного мовлення та мовленнєвого самовираження був проведений поетапно, цілеспрямовано, з дотриманням внутрішньої логіки кожного з етапів та у зв'язку всіх його частин. Результати експерименту підтвердили ефективність використання казкових технологій для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Також на формувальному етапі проводилися заняття з різних розділів (ознайомлення з оточуючим, розвитку мови, художньої літератури). Одним із завдань програмного змісту ставилося завдання навчання дітей різного віку діалогу, навичок мовного спілкування. Заняття проводились згідно з розкладом.

Крім того, у повсякденному житті проводилися ігри щодо формування навичок мовного спілкування з партнером – дитиною з групи. Ігри проводилися під час ранкового прийому, на прогулянці, у другій половині дня, після сну. Були організовані ігри «Давай познайомимося», «Пілот», «Хто ти?», «Привіт».

Опишемо їх.

Гра: Давай познайомимося

Мета: сформувати позитивне емоційне ставлення дітей один до одного,формувати вміння звертатися до партнера зі спілкування. Процедура виконання: дітей розсаджували в коло, пропонували посміхнутися один одному.

Питання для розмови з дітьми: Як тебе звати? Як звуть твоїх маму, тату? Хто ще живе з вами вдома? Які у тебе є тварини? Як їх звати? З ким ти граєш удома?Додаткові питання для старших дошкільнят: Де ти живеш? Яка іграшка твоя найулюбленіша? Які ігри ти любиш? Чому?

Гра «Пілот»

Мета: формувати довіру дітей групи одна до одної, розвивати мовленнєве

спілкування. Процедура виконання: дітей розбивали на пари – пілота та диспетчера. Їм пояснювали, що диспетчер є помічником пілота, без нього пілот може не посадити літак, загубитися в тумані. Тому пілот та диспетчер мають допомагати один одному, довіряти один одному. Потім дитині-пілоті зав'язували очі і казали, що їй потрібно «пролетіти» від старту до «майданчики приземлення». Він питав свого диспетчера: «Скажи, куди мені летіти?» Дитині-диспетчеру пропонувалося провести пілота від стартового прапорця до фінішного між розставленими по підлозі кеглями за допомогою словесних команд-відповідей: праворуч, ліворуч,прямо, назад, вперед». Вигравала та пара, в якій пілот «у польоті» не збив жодної кеглі. У грі спочатку об'єднували старших дітей, щоб молодші подивилися та зрозуміли правила гри. Пізніше формували пари з дітей старшого та молодшого віку, даючи можливість старшим дітям здійснювати мовленнєву взаємодію з дітьми.

Розповідь по картині «Зимові забави». Програмний зміст: закріпити знання дітей про зиму – холодно, йде сніг, діти тепло одягнені, катаються на санках, лижах. Закріпити знання про те, що взимку холодно, бувають хуртовини, випадає сніг. Діти ліплять із нього снігову бабу, катаються на санчатах. Залучати дітей до розмови з картини. Розвивати зв'язне мовлення, вміння підтримувати розмову.

Тема: Наш гурт. Мета: закріпити та поглибити знання про призначення групових приміщень, роботу персоналу групи дитячого садка (вихователь, помічник вихователя). Виховувати інтерес та доброзичливі стосунки дітей до інших дітей, які перебувають у групі, бажання старших дітей дбати про молодших.

Заняття з розвитку мови «Як вантажівка шукала друзів».

Програмний зміст: вивчати розрізняти звуки на слух; розвивати вміння розуміти та розповідати казку по серії картинок. Сприяти розвитку комунікативно-мовленнєвих відносин між дітьми різного віку. Проведені форми роботи дозволили сформувати в дітей позитивне ставлення до інших дітей групи, бажання звертатися одне до одного незалежно від віку, використовувати діалогічну мову під час спілкування, проявляти мовленнєве самовираження.

2. 3. Аналіз результатів дослідження

Третім етапом експериментально-дослідницької роботи був контрольний етап, мета якого – встановлення рівня сформованості зв'язного мовлення та мовленнєвого самовираження старших дошкільників після формувального етапу експерименту за діагностичними матеріалами констатуючого експерименту.

Можна стверджувати, що в експериментальній групі відбулися позитивні зрушення. Зокрема, на констатувальному етапі в експериментальній групі було виявлено одну дитину із високим рівнем (10%), а на контрольному етапі цього рівня досягли вже три дитини (30%). На констатувальному етапі у експериментальній групі три дитини (30,0%) із достатнім рівнем розвитку зв'язного мовлення, на контрольному етапі експерименту достатнього рівня у експериментальній групі досягли чотири дитини (40,0%). Показники середнього рівня змінилися з чотирьох дітей (40%) до двох (20%). Кількість дітей з низьким рівнем зменшилися з двох дітей (20%) до однієї (10%). Отримані дані контрольного етапу експерименту для порівняння попереднього і набутого рівнів розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Показники рівнів розвитку мовленнєвого самовираження старших дошкільників на контрольному етапі експерименту в групах

Групи	Рівні (осіб / %)							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	осіб	%	Осіб	%	осіб	%	осіб	%
Експериментальна	2	30,0%	4	40,0 %	2	20,0%	2	10,0%
Контрольна	2	20,0%	3	30,0%	3	30,0%	2	20,0%

Рівні розвитку мовленнєвого самовираження в експериментальній та контрольній групах на контрольному етапі експерименту представлені на рисунку 2.5. та рисунку 2.6.

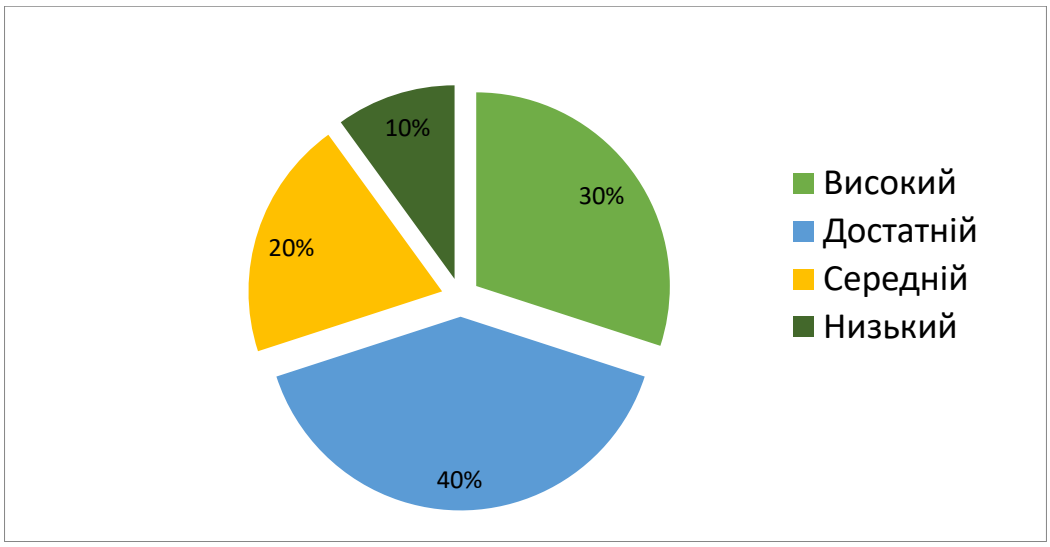

Рисунок 2.5. Рівні розвитку мовленнєвого самовираження в експериментальній групі на контрольному етапі експерименту

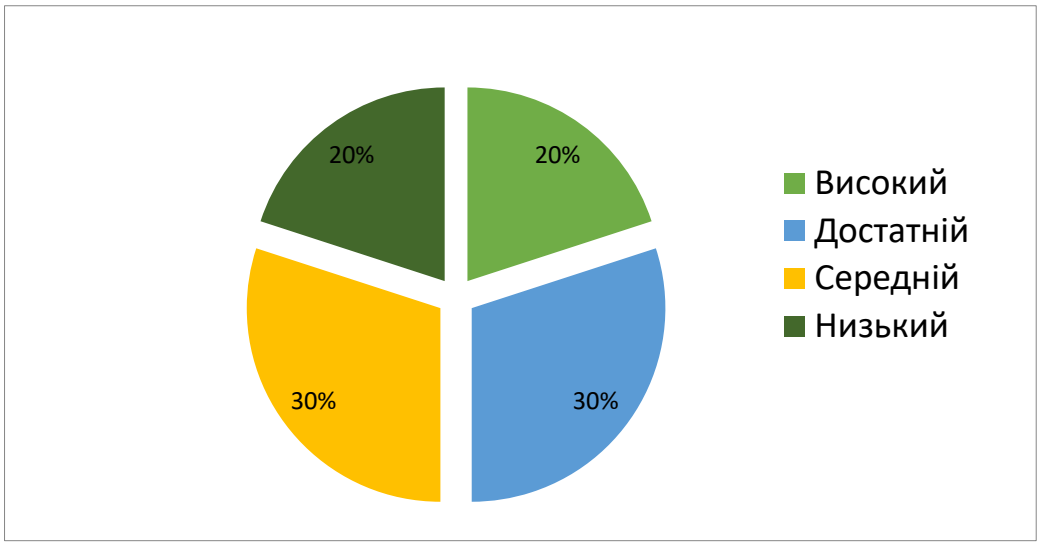

Рисунок 2.6. Рівні розвитку мовленнєвого самовираження в контрольній групі на контрольному етапі експерименту

Порівнюючи рівень розвитку зв'язного мовлення в обох групах, можна зазначити, що старші дошкільники експериментальної групи, з якими проводилась організована робота з активного та різноманітного використання казки, мають вищі показники рівня розвитку зв'язного мовлення, ніж вихованці старшого дошкільного віку контрольної групи, з якими не проводилася цілеспрямована формувальна робота з цього напрямку.

На основі цих даних ми можемо зробити порівняльний аналіз отриманих результатів, які наведено в таблиці та рисунку представлено порівняльний аналіз (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Порівняльний аналіз отриманих даних у експериментальній та контрольній групах констатувального та контрольного етапів експерименту

Етапи експерименту	Групи	Рівні розвитку (осіб / %)							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Констатувальний	ЕГ	1	10,0%	3	30,0%	2	40,0%	4	20,0%
	КГ	2	20,0%	3	30,0%	3	30,0%	2	20,0%
Контрольний	ЕГ	2	30,0%	4	40,0%	2	20,0%	2	10,0%
	КГ	2	20,0%	3	30,0%	3	30,0%	2	20,0%

За результатами дослідження можемо визначити, що рівень сформованості мовленнєвого самовираження підвищився у дітей, цьому сприяла реалізація запропонованої нами методики та педагогічних умов оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дошкільників.

Аналіз кількісних та якісних показників дослідження продемонстрував, що застосування системи роботи з казкою в навчально-виховному процесі ефективно сприяє розвитку зв’язного мовлення дошкільників. Вихователь отримує широкий спектр виховних, розвивальних та пізнавальних можливостей.

Реалізація запропонованої системи сприяє розширенню у дітей уявлень про казки, їх структуру, літературних героїв та повчальний зміст. Відбувається збагачення спектру мовленнєвих засобів, необхідних для передачі емоцій, почуттів, настроїв та характеру. Вдосконалюються навички зв’язного мовлення в індивідуальних та колективних формах мовної активності.

Результати впровадження запропонованої нами методики оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників представлено на рис. 2.7.

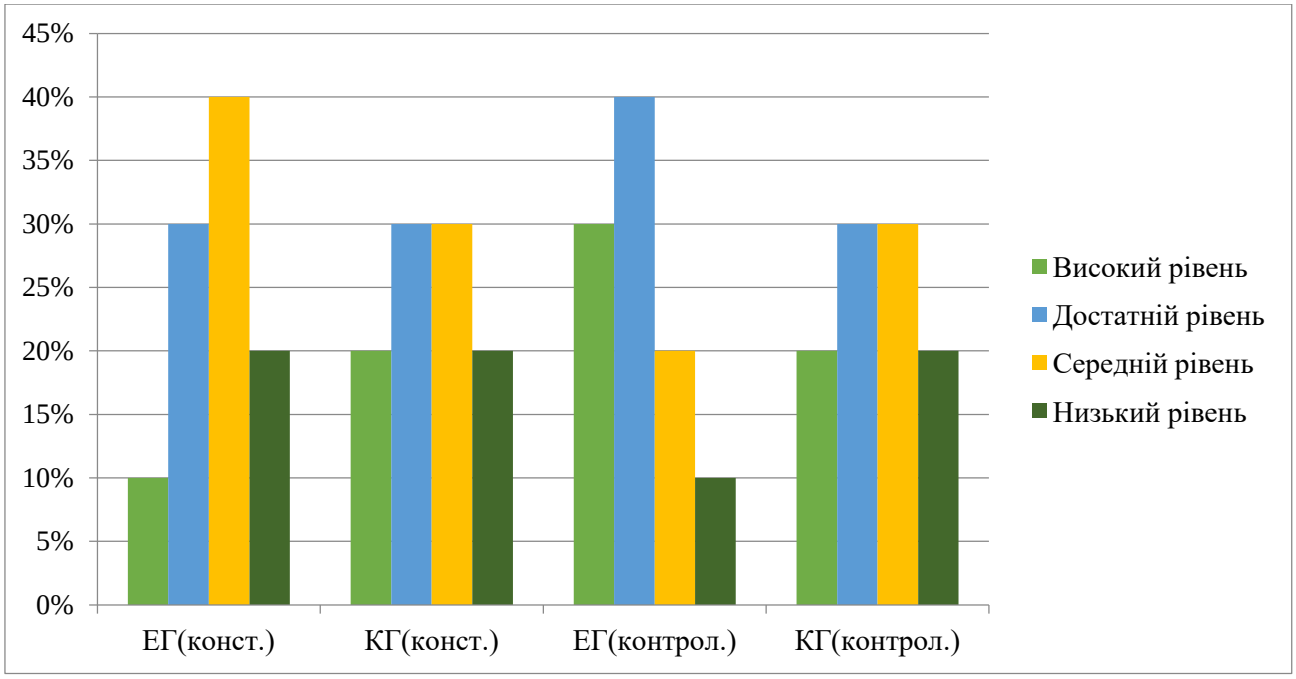

Рисунок 2.7. Порівняльний аналіз отриманих даних у експериментальній та контрольній групах на констатувальному та контрольному етапах експерименту

У дітей старшого дошкільного віку формується стійкий інтерес до літератури, розвивається здатність до аналізу, запам'ятовування та якісного відтворення інформації, а також до її вираження мовними засобами. Вони вчаться формулювати власне ставлення до змісту інформації та творчо реалізувати себе в процесі фантазування та художньої діяльності.

Отже, розроблена система роботи з розвитку зв'язного мовлення засобом казки стимулює інтерес до вивчення літературних творів, сприяє творчій роботі з ними, розширює уявлення про структуру казки та логіку викладу думок, розвиває увагу, пам'ять, мислення, діалогічне та монологічне мовлення, створює умови для самовираження та має терапевтичний потенціал.

Оже у цьому розділі нами визначено рівні сформованості та показники мовленнєвого самовираження дошкільників, проведений констатувалиний етап експерименту з визначенням та діагностикою рівня мовленнєвого

самовираження старших дошкільників. Нами запропоновано методику формування мовленнєвого самовираження дітей, підведено результати дослідження усіх етапів педагогічного експерименту.

ВИСНОВКИ

У дослідженні нами проведений аналіз проблеми оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників. Визначено, що актуальність проблеми мовленнєвого самовираження дітей полягає у тому, що як відомо, саме в дошкільному віці інтенсивно розвиваються різні компоненти самосвідомості, елементарна Я-концепція, більш-менш реалістична самооцінка, здатність до самоконтролю та самореалізації. П’яти-шестирічні діти прагнуть активно реалізувати себе, об’єктивувати для інших та самих себе власні можливості, реалізувати природний потенціал. Ось чому вкрай важливо приділяти більше уваги формуванню в дітей елементарних умінь самовираження. Саме тому необхідна увага вихователів закладів дошкільної освіти щодо активізації мовленнєвого самовираження дітей.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з’ясовано сутність понять, «мова», «мовлення», «мовленнєвий розвиток», «мовленнєве самовираження». Представлено зміст розвитеку мовленнєвого самовираження дошкільників.

Визначено особливості мовленнєвого самовираження хлопчиків і дівчаток дошкільного віку: у процесі ігрової, трудової, пізнавальної діяльності мовленнєві характеристики хлопчиків та дівчаток також мають свої особливості. Дівчатка більше зорієнтовані на особистісні вимоги (мені подобається/не подобається; я з тобою буду дружити/не буду; я хочу цю іграшку/вона мені не потрібна; того ми приймаємо до себе/ іншого не приймаємо), тобто спрацьовує елемент особистісного вибіркового ставлення. Це ставлення може бути ситуативним, сьогоденним (сьогодні я тебе люблю, а завтра не люблю; сьогодні товаришую з тобою, а завтра не буду), у спільній діяльності здебільшого керуються власним емоційним ставленням до ровесників. У хлопчиків це трапляється значно рідше, оскільки вони частіше об’єднуються у певні угруповання задля виконання якоїсь спільної дії, в них переважають не особистісні, а ділові стосунки. мовленнєві

конструкти хлопчиків та дівчаток, за допомогою яких вони виражають певні емоційні прояви: радість, вдячність, захоплення, образу, сором, цікавість та ін.

Окреслено етапи формування мовленнєвого самовираження дітей, мовленнєві конструкти, що виражають різні почуття дошкільників. Визначено, на предмет чого вони висловлюються, відносно кого і які життєві ситуації обслуговують ці слова. У ході дослідження наукової літератури визначено та охарактеризовано педагогічні умови мовленнєвого самовираження дошкільників:

1. Використання казки як засобу оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників.

2. Створення ігрового середовища для успішного самовираження дошкільників.

3. Організація свят та розваг як засобів оптимізації мовленнєвого самовираження дітей.

4. Впровадження ігрових форм роботи з дітьми.

5. Реалізація модель оптимізації самовираження дошкільників.

Визначено рівні сформованості мовленнєвого самовираження хлопців і дівчаток рівні (високий, середній, низький) та їх показники. Нами було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту на базі Дошкільного навчального закладу (ясла-садок) №18 «Бджілка» м. Запоріжжя. За допомогою вибраних нами ігор, вправ, методик, спланованих бесід, що провели з дітьми ми визначили недостатню сформованість рівня мовленнєвого самовираження старших дошкільників.

У дослідженні представлена методика та програма оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дітей. зміст означеної програми спрямований на збагачення лексичного запасу уточнювати й поповнювати словниковий запас дітей, розвиток вміння розуміти та вживати слова на позначення назв предметів, їх ознак, кількості, дій, ознак за дією тощо; збагачувати активне мовлення дітей прикметниками (якісними, відносними присвійними), прислівниками, дієсловами (у формах минулого, теперішнього, майбутнього часу),

дієприкметниками і дієприслівниками, числівниками, займенниками; продовжувати розширювати словник дітей узагальню вальними поняттями (рослини, тварини, меблі тощо); ознайомлення дітей із синонімами (на прикладах різних частин мови); продовжувати ознайомлювати з антонімами; продовжувати роботу над лексичним (смисловим) значенням слів; подовжувати ознайомлювати з явищем багатозначності слів, вчити розуміти, пояснювати значення, відшукувати в мові та використовувати у власному мовленні слова-омоніми, слова, вжиті у переносному значенні, фразеологічні звороти.

Розроблено та охарактеризовано модель оптимізації мовленнєвого самовираження, визначено у яких формах робота та за допомогою яким методів необхідно здійснювати успішний означений процес.

На нашу думку у результаті впровадження педагогічних умов, запропонованої програми у дітей підвищення рівень мовленнєвого самовираження, що представлено у результатах дослідження.

Отже дослідження проведене, мету роботи досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук А. М. Педагогічні умови оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08 / Ніжинський держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2009. 258 с.

2. Аніщук А. Оптимізація мовленнєвого самовираження старших дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2008. № 10. С. 8–12.

3. Базима Н. Проблема мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 14–19.

4. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція : наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2021 р. № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 18.04.2024).

5. Бенера В. Є. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей : навч.-метод. посіб. за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». Київ : Вид. Дім «Слово», 2014. 384 с.

6. Березовська Л. І. Розвиток творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / Південноукраїнський держ. пед. ун. Ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2004. 20 с.

7. Білан О. І. Навчання дітей старшого дошкільного віку розповідання засобом художньої ілюстрації. Львів : Аверс, 2007. 320 с.

8. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. Київ : Слово, 2015. 704 с.

9. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків : Ранок, 2013. 192 с.

10. Богуш А. М., Березовська Л. М. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія. Одеса : М. П. Черкасов, 2008. 203 с.

11. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч. посіб. Київ : Вид. Дім «Слово», 2012. 235 с.

12. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса : ПНЦ АПН України, 2003. 335 с.

13. Вавіна Л. С. Розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників з порушеннями зору : навч.-метод. посібн. Київ : Інститут спеціальної педагогіки, 2015. 127 с.

14. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності. Одеса : Автограф, 2001. 224 с.

15. Гавриш Н. В. Робота над помилками. *Дошкільне виховання*. 2008. № 2. С. 10–12.

16. Гавриш Н. В. Розвиток зв’язного мовлення дошкільнят. Київ : Либідь, 2006. 197 с.

17. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників. Київ : Світич, 2009. 206 с.

18. Гончаренко А. М., Аніщук А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей і навчання рідної мови : навч.-метод. посіб. для студ. фак. психології та соціальної роботи спец. «Дошкільне виховання; практична психологія» (за вимогами кредитно-модульної системи). Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2009. 151 с.

19. Гончаренко С. Украинський педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 317 с.

20. Горбунова Н. В. Теорія та методика розвитку словника дітей старшого дошкільного віку : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.02 / РВНЗ Крим. гуманіт. ун-т. Ялта, 2011. 508 с.

21. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / Г. В. Бєлєнька та ін. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.

22. Ємець А. А., Коваленко О. М. Навчаємо дітей переказувати. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 111 с.

23. Захарченко В. Г. Формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський нац. ун-тет ім. Тараса Шевченка. Київ, 1997. 20 с.

24. Зрожевська А. Я. Формування зв'язного описового мовлення в середній групі дитячого садка : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.01. Запор. обл. ін. післяд.пед. осв. Запоріжжя, 1984. 24 с.

25. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей : психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. Київ : НМЦВО, 2003. 300 с.

26. Калмикова Л. О., Порядченко Л. А. Розвиток описового мовлення : психолінгвістичний аналіз. *Дошкільне виховання*. 2003. № 4. С. 19–21.

27. Конопляста С., Косинкіна Ю. До проблеми мовленнєвої активності дітей дошкільного віку з аутистичними проявами. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Корекційно-виховна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 134–137.

28. Крайнова Л. В. Розвиток діалогічного мовлення двомовних дітей через творче опрацювання української казки. *Наука і освіта*. 2002. № 1. С. 144–148.

29. Крутій К. Л. Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку : монографія. Запоріжжя : ЛІПС, 2009. 528 с.

30. Крутій К. Л., Письменна Л. М., Щербань Л. І. Конспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку. Запоріжжя : Ліпс, 2009. 200 с.

31. Крутій К. Перспективно-календарне планування занять із навчання мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2005. 298 с.

32. Лепетченко М. В. Теоретико-методичні основи формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 5(2). С. 174–186. URL:https://aqce.com.ua/download/publications/202/240.pdf (дата звернення: 18.05.2024).

33. Лопатіна Г. О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку : монографія. Бердянськ : Вид. Ткачук О. В., 2014. 254 с.

34. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. 319 с.

35. Луцан Н. І. Розвиток мовлення в ігровій діяльності дошкільників. *Обрії*. 2004. № 2 (19). С. 97–100.

36. Луценко І. О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкольниками. Київ : НПУ, 2001. 96 с.

37. Любашина В. В. Формування діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку в іграх за сюжетами художніх творів : дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського.Одеса, 2006. 244 с.

38. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2–3. С. 3–19.

39. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко. Київ : Світич, 2009. 208 с.

40. Методичні матеріали до курсу «Теорія та методика розвитку рідного мовлення» : для студ. ф-ту психології та соц. роботи, спец. «Дошкільне виховання; практична психологія» / уклад. А. М. Аніщук. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2006. 36 с.

41. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. ред. Г. В. Бєлєнька, О. А. Паловіна, І. В. Кондратець. Київ : ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. 568 с.

42. Мовленнєвий розвиток дошкільників / уклад. Л. А. Шик. Харків : Ранок, 2010. 223 с.

43. Нікіщенко Г. Підготовка дітей з вадами мовлення в компенсуючому дитячому садку (групі). *Дитячий садок*. 2005. № 35. С. 35–34.

44. Омеляненко А. В. Навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-роздуми : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 196 с.

45. Піроженко Т. А. Мовлення дитини : психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ : Главник, 2005. 112 с.

46. Постоян Т. Г. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі продуктивно-творчої діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 1998. 19 с.

46. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) : у 2 ч. / О. П. Аксьонова та ін. Київ : ТОВ «МЦФЕРУкраїна», 2015. Ч. ІІ : Від трьох до шести (семи) років. 452 с.

47. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : монографія / Л. О. Калмикова, Н. В. Харченко, С. Д. Дем'яненко, Л. А. Порядченко. Київ : Вид-во «ПП Медвєдєв», 2007. 304 с.

48. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

49. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Дефектологія*. 2002. № 3. С. 2–4.

50. Соловей О. А. Психолінгвістичне дослідження мовлення дітей дошкільного віку. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. 2010. № 1. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_1_27 (дата звернення: 19.08.2024).

51. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / за ред. В. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 456 с.

52. Темнікова І. М., Темніков В. В. Оптимізація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку : лінгводидактичний аналіз. *Науковий часопис*

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. 2021. Вип. 83. URL:https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/36696?locale-attribute= en (дата звернення: 14.05.2024).

53. Трифонова О. С. Розвиток мовленнєвої діяльності дітей у працях науковців. *Наука і освіта*. 2012. № 5. С. 123–129. URL:http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/14108/1/Trifonova.pdf (дата звернення: 14.03.2024).

54. Черніченко Л. Характеристика та аналіз порушень мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Т. 11, № 3. С. 47–51.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ігрові діагностичні вправи розвитку мовлення для дітей дошкільного віку

Ігрова вправа 1. «Веселе спілкування»

Мета: виявити вербальні й невербальні можливості спілкування дитини з дорослим.

Наочний матеріал: пірамідка.

Усна інструкція

Як тебе звуть? З ким ти прийшов? Пограймо: складемо пірамідку.

Ігрова вправа 2. «Веселі балакунчики»

Мета: з'ясувати обсяг та якісний склад активного словникового запасу дитини.

Наочний матеріал: іграшкові тварини (або їх зображення), годинник, предметні картинки, сюжетні картинки (зображення дій).

Ігрова вправа 3. «Хто як говорить» (звуконаслідування)

Усна інструкція

Дитині ставлять запитання (за необхідності використовуємо іграшкові тварини або зображення тварин):Як гавкає собака? Як кричить півень? Як нявчить кішка? Як мукає корова? Як рохкає свиня?

Ігрова вправа 4. «Веселі картинки»

Наочний матеріал: предметні картинки (іменники: бабуся, жук, ложка, стіл, собака, риба, м'яч, машина, квіти, яблуко).

Усна інструкція. Дитині пропонують назвати десять предметних картинок. Рекомендації: вихователь повинен звернути увагу на наявність порушень у вимові звуків.

Ігрова вправа 5. «Веселі рухи»

Наочний матеріал: предметні картинки (дієслова: спить, їсть, летить, падає, їде, плаває, малює, плаче, стрибає, одягає).

Усна інструкція. Дитині пропонують відповісти на запитання за сюжетними картинками: Що робить хлопчик (дівчинка тощо)?

Ігрова вправа 6. «Веселий Незнайко»

Наочний матеріал: різнобарвні м´ячі й кубики, велика й маленька ляльки, предметні картинки (чисті та брудні руки).

Усна інструкція. Дитині пропонують відповісти на запитання за пропонованими предметними картинками, порівнюючи предмети за величиною або іншими параметрами: Якого кольору кубики? Яка лялька (велика чи маленька)? Які руки (чисті чи брудні)?

Ігрова вправа 7. «Веселі іграшки» (прислівники: близько, далеко, високо, низько)

Наочний матеріал: машина, кульки.

Усна інструкція. За допомогою прохань і запитань дитину спонукають до виконання дій і мовленнєвих відповідей. Де машина (близько чи далеко)? Дістань кульку. Де кулька (низько чи високо)?

Ігрова вправа 8. «Подивися й назви»

Мета: з'ясувати можливості дитини у використанні фразового мовлення (вивчення обсягу й типів речень).

Наочний матеріал: сюжетні картинки (Хлопчик малює. Зайчик їсть морквину. Дідусь лежить на канапі. Дівчинка грає з кішкою).

Усна інструкція. Дитині пропонують назвати, хто намальований на сюжетних картинках і що він робить.

Ігрова вправа 9. «Пограймо разом»

Мета: з'ясувати можливості дитини використовувати в мовленні нескладні граматичні форми.

Наочний матеріал: предметні картинки, іграшки.

Ігрова вправа 10. «А що в тебе?» (утворення форми називного відмінка множини іменників)

Усна інструкція. Дорослий називає одну картинку: «У мене лялька, а в тебе що?» Дитині пропонують назвати іншу картинку, ляльки (стіл, столи, парасолька,парасольки, кубик, кубики, цукерка,цукерки).

Ігрова вправа 11. «Що купили в магазині?» (утворення форми знахідного відмінка іменників)

Усна інструкція. Дитині пропонують дістати іграшку із сумки та сказати, що купили в магазині (машину, ляльку, морквину, книгу).

Ігрова вправа 12. «Дай ляльці завдання» (дієслова другої особи наказового способу)

Усна інструкція.Дитину знайомлять з лялькою і пропонують дати ляльці завдання (попросити її): «Іди» (до ведмедика), «Принеси» (м'ячик) тощо.

Ігрова вправа 13. «Подаруймо лялькам іграшки»

Мета: визначити можливості дитини утворювати іменники зі зменшувально-пестливими суфіксами.

Наочний матеріал: предмети або предметні картинки.

Усна інструкція. Дорослий називає великий предмет і дарує його великій ляльці, а дитині пропонується назвати маленький предмет і подарувати його маленькій ляльці (м'яч, м'ячик, шапка, шапочка, ложка, ложечка).

Ігрова вправа 14. «Назви, що бачиш навкруги»

Мета: з'ясувати можливості дитини відтворювати в мовленні слова різної складової структури.

Наочний матеріал: предмети та іграшки (м΄яч, стілець, вікно, кубики, люстерко, піраміда).

Усна інструкція. Дитині пропонують назвати предмети, що знаходяться в кабінеті логопеда або груповій кімнаті.

Додаток Б

Програма розвитку мовленнєвого самовираження дошкільників

Розвивальна програма мовленнєвого самовираження дошкільників «Мовлення і я»

Основні освітні завдання

– розвивати звукову культуру мовлення, вдосконалювати літе-ратурне мовлення дітей;

– розвивати мовленнєве дихання, подовжувати тривалість мов-ххленнєвого видиху, вчити промовляти короткі фрази на одному видиху;

– уточнювати й розширювати уявлення дітей про будову арти-ххкуляційного апарату, роботу його органів при творенні звуків.

– тренувати м’язи, розвивати моторику апарату мовлення за допомогою артикуляційних вправ;

– розвивати фонематичний слух;

– учити диференціювати на ххслух у словах всі звуки, у тому числі схожі за артикуляцією тверді і м’які, дзвінкі й глухі, сонорні приголосні, а також сприймати на слух римовані закінчення у віршованих тек-стах, самостійно добирати прості рими, співзвучні слова;

– уточнювати і закріплювати вимову всіх звуків рідної мови. Сприяти правильної вимови шиплячих, свистячих, сонор-них звуків;

– удосконалювати звуковимову відповідно до орфоепічних, літе-ххратурних норм: звукосполучень [йа], [йу], [йє], [йі], [дж], [дз], [дз'], [шч], подовжених м’яких приголосних, твердих приголо-сних перед и та апострофом, проривного приголосного звука [ґ], дзвінких приголосних у середині та в кінці слова, ненаго-лошених голосних звуків [е] та [и] тощо;

– привчати говорити чітко, у помірному темпі та регулювати ххтемп мовлення, розвивати силу, висоту, тембр голосу для передачі різного інтонаційного забарвлення мовлення, за-лежно від ситуації спілкування, характеру персонажа чи співрозмовника.

Зміст програми

Збагачення лексичного запасу уточнювати й поповнювати словниковий запас дітей. Розвивати вміння розуміти та вживати слова на позначення назв предметів, їх ознак, кількості, дій, ознак за дією тощо; збагачувати активне мовлення дітей прикметниками (якісними, відносними присвійними), прислівниками, дієсловами (у формах минулого, теперішнього, майбутнього часу), дієприкметниками і дієприслівниками, числівниками, займенниками; продовжувати розширювати словник дітей узагальню вальними поняттями (рослини, тварини, меблі тощо); ознайомлювати дітей із синонімами (на прикладах різних частин мови); продовжувати ознайомлювати з антонімами; продовжувати роботу над лексичним (смисловим) значенням слів; подовжувати ознайомлювати з явищем багатозначності слів, вчити розуміти, пояснювати значення, відшукувати в мові та використовувати у власному мовленні слова-омоніми, слова, вжиті у переносному значенні, фразеологічні звороти.

Програма передбачає розвиток *граматичних умінь:*

– продовжувати вчити граматично правильно поєднувати слова при побудові висловлювань, при цьому: правильно узгоджувати прикметники, числівники з іменниками та займенниками, вживати слова основних лексичних категорій у відповідних формах відмінка, роду, числа або часу, потрібні для зв`язку слів у словосполученні або реченні прийменники та сполучники тощо;

– вправляти у граматично правильному вживанні складних відмінкових форм іменників, зокрема: іменників множини у родовому відмінку (панчіх, черевик, шкарпеток), іменники, які мають лише множину (двері, ножиці, окуляри) та невідмінюваних (кіно, кашпо, кенгуру), іменників у непрямих відмінках, іменників чоловічого роду в давальному відмінку однини (батьку чи батькові, Андрію чи Андрієві), кличної форми іменників однини (мамо, тату, бабусю, сестро, брате, котику), у тому числі іменників чоловічого роду на «-ець», «-ак» (хлопець – хлопче, козак – козаче) тощо;

– вправляти в утворенні множинних форм іменників однини (заєць – зайці, вікно- вікна, стіл – столи), присвійних прикметників (татів блокнот, братові ковзани, мамина хустка, дідусеві окуляри), вищого й найвищого ступіня

порівняння якісних прикметників та прислівників різними способами (гарний – гарніший, більш / менш гарний, найгарніший, найбільш / найменш гарний, якнайгарніший та ін.; гарно – гарніше, більш / менш гарно, найгарніше, якнайгарніше тощо), а також в утворенні часових дієслівних форм, змінюванні дієслів за особами, числами, родами;

– спонукати дітей до утворення інших граматичних форм того самого слова (малюю – намалюю – малюватиму) та нових слів за допомогою суфіксів (теля – телячий, телятник, телятниця), префіксів (ходити – виходити, приходити, заходити), суфіксів і префіксів одночасно (море – приморський). Звертати увагу на зміну не лише лексичного значення, а й емоційного забарвлення слова при вживанні певного способу словотворення (вовк – вовчище, вовчик, вовчисько, вовченя);

– ознайомлювати з утворенням складних слів (листопад, водовідведення, буревій, синьо-жовтий, універмаг);

– вчити утворювати різні форми наказового способу дієслів (намалюй – намалюй-но, намалюйте – намалюймо – нумо намалюймо та ін.);

– вправляти у вживанні речень різного типу. Спонукати до використання простих і поширених, безособових речень, а також синтаксичних конструкцій з однорідними членами речення, вставними словами та прямою мовою;

– вчити застосовувати різні типи зв’язку між частинами складних речень: безсполучниковий і сполучниковий;

– виховувати критичне ставлення до граматичних помилок як у власному, так і в чужому мовленні, прагнення до правильності мовлення.

Розвиток зв’язного мовлення:

– залучати дітей до участі в діалозі під час спілкування у різних видах діяльності з дотриманням елементарних норм ведення розмови;

– удосконалювати вміння слухати і розуміти співрозмовника, формулювати і ставити запитання, будувати відповідь відповідно до почутого;

– формувати вміння будувати зв’язні монологічні висловлювання різних типів (розповіді – описи, сюжетні розповіді за картинами, з власного досвіду,

перекази);

– привчати висловлюватись логічно, без повторів, пауз, жестикуляції, дотримуватись основних структурних частин розповіді (початок, середина – основна частина, закінчення);

– залучати до складання розповідей – описів іграшок, предметів, предметних картинок, сюжетних ілюстрацій і малюнків. Вправляти в умінні виокремлювати і називати предмет опису, його зовнішні ознаки, частини, характеризувати властивості, дії, призначення, співвідносити предмети мовлення з відповідними їм описами;

– під час переказування літературних творів вчити осмислювати зміст почутого;

– усвідомлювати тему та провідну ідею твору, запам’ятовувати та відтворювати послідовність подій близько до тексту;

– вчити стежити за логікою власного викладу та викладу інших дітей і продовжувати переказування, розпочате іншою дитиною чи дорослим, відтворювати певну логічну частину змісту;

– залучати дітей до високохудожньої усної народної творчості, української і світової класичної та сучасної літератури. Ознайомлювати з кращими зразками у жанрі прози (казки, оповідання, легенди) і поезії (вірші), малими фольклорними формами (загадки, лічилки, пісеньки-потішки, колискові, обрядові пісні – колядки, щедрівки, веснянки, заклички тощо);

– заохочувати дітей до запам’ятовування віршованих текстів та їх виразного декламування. Вчити інтонаційної виразності під час декламування віршів напам’ять, вправляти в умінні користуватися природними інтонаціями голосу, логічними паузами, наголосами;

– привчати до спілкування з книгою. Розглядати дитячі книжки. Розширювати уявлення дітей про будову книжки, оформлення обкладинки, розташування на ній назви, прізвища автора, малюнка, який узагальнено передає тематику самої книги.

Навчання елементів грамоти:

– у межах добукварного періоду до навчання елементів грамоти проводити підготовчу, пропедевтичну роботу із засвоєння елементів писемного мовлення;

– ознайомлювати з основними одиницями мовлення й навчити правильно користуватися термінами на їх позначення «речення», «слово», «звук», «склад», «буква»;

– формувати елементарні уявлення про слово як основну одиницю мовленнєвого спілкування та його номінативні значення (може називати предмети і явища, дії, ознаки предметів і дій, кількість тощо). Дати уявлення про слова, що не мають самостійного значення і їх використовують у мовленні для зв'язку слів між собою (показати на прикладах сполучників і прийменників);

– навчити виокремлювати з мовленнєвого потоку речення, сприймати його як кілька пов'язаних за змістом слів, які висловлюють завершену думку;

– вправляти у поділі речень на слова, визначенні кількості й порядку слів у них та складанні речень із розрізнених слів, із заданим словом, у поширенні речень новими словами. Залучати дітей до моделювання речень за схемами речень;

– ознайомлювати зі звуками мовними і немовними. На основі вдосконалення фонематичного слуху і звуковимови формувати вміння звукового аналізу мовлення;

– вчити визначати на слух перший і останній звуки у словах, місце кожного звука у слові, виокремлювати заданий звук у словах та визначати його позицію (на початку, в середині чи у кінці слова), виділяти звук, що частіше звучить у тексті, самостійно добирати слова із заданим звуком у певній позиції;

– формувати знання про голосні та приголосні мовні звуки на основі уявлень про відмінності їх утворення. Дати уявлення про склад як частину слова, утворену з одного чи кількох звуків, про складоутворювальну роль голосних звуків у словах;

– вправляти у поділі слів на склади з орієнтуванням на голосні звуки, у визначенні кількості та послідовності складів. Вправляти у складанні складових схем слів та доборі слів до заданої схеми;

– ознайомлювати з поняттям про тверді і м’які приголосні звуки. Вчити виконувати на слух звуковий аналіз слів із позначок або фішок відповідно до порядку й характеристики звуків у словах (голосний чи приголосний, твердий чи м’який приголосний);

– за побажаннями батьків розпочати достроковий перехід до буквеного етапу в оволодінні елементами грамоти. Почати ознайомлення із буквами як знаками передачі звуків на письмі. Сприяти ознайомленню з буквами, пропонуючи дітям не алфавітні, а звукові їхні назви;

– формувати початкові вміння звуко-буквеного аналізу складів і слів, злитого читання складів різної структури на основі аналітико-синтетичного способу: двобуквених закритих (голосний + приголосний) і відкритих (приголосний + голосний), трибуквених без збігу та зі збігом приголосних. Поступово переходити до читання односкладових, двоскладових слів простої структури.

Підготовка до письма:

– розвивати просторові уявлення, вміння орієнтуватися на площині, сторінці книжки, зошита (знаходити центр, середину, лівий, правий, верхній, нижній краї, правий верхній, правий нижній та інші кути);

– учити правильно тримати олівець і ручку для виконання спеціальних вправ з підготовки до письма;

– вправляти у спеціальних графо моторних і графічних вправах з обведення контурів зображень, штрихуванні форм різними способами (крапками, короткими штрихами, прямими і хвилястими лініями у різних напрямках), проведення прямих, ламаних, кривих ліній різної конфігурації;

– учити впевнено рухатися по площині, вздовж рядка, ритмічно розміщувати на рядку прості зображення, графічні елементи і візерунки з них.

Показники компетентності дітей з мовленнєвого розвитку передбачені програмою:

– володіє правильною звуковимовою;

– регулює дихання і темп у процесі мовлення;

– володіє силою, висотою, тембром голосу;

– розуміє значення мовлення для людини;

– ефективно спілкується рідною мовою;

– розрізняє рідну й чужу мови; виявляє інтерес до них;

– має збалансований словниковий запас із кожної сфери жит-тєдіяльності;

– розмовляє грамотно, вживає прості й складні речення;

– веде діалог невимушено, підтримує розмову на запропоновану тему;

– дотримує мовленнєвого етикету у спілкуванні;

– самостійно складає монологічні висловлювання різних типів;

– отримує задоволення від читання (дорослим та власного);

– вільно переказує знайомі літературні твори, зміст побачено-го, розповідає напам’ять невеликі віршовані твори, відгадує і складає загадки;

– має уявлення про речення, слово, склад, звук і букву як оди-ххниці мовлення, виокремлює їх із мовленнєвого потоку;

– має навички звукового аналізу простих слів;

– цікавиться читанням, робить спроби читати;

– правильно сидить за столом, тримає олівець і ручку;

– орієнтується на сторінці книжки, альбому, зошита, в межах клітинки та ліній у зошитах з лінованою основою;

– координує рухи очей і кисті руки та впевнено рухається по площині, вздовж рядка під час виконання графічних завдань.

За результатами впровадження основ програми діти матимуть розвинуте зв’язне мовлення та вміння і навички мовленнєвого самовираження.